

AIME KINNEP

KARL KADAK. KARJAPUISIST LUBJAKUNINGAKS

Koostaja: Aime Kinnep

Väljaandja: Rakke Valla Hariduse Selts, 2012

Kujundus: Lobe

Trükk: Tallinna Raamatutrükikoda

Raamat ilmub: LEADER programmi toel

Autori tänu kaasabi eest: Eesti Kultuuriseltside Ühendus,

Pandivere Arendus- ja Inkubatsioonikeskus, Rakke vald, Linda Abo,

Gunnar Dudkin, Artur Harjo, Antti Ilomets, Borja Lehtla, Eve Lehtla,

Linda Lehtsaar, Erich Leissoo, Aime Liimets, Valli ja Rein Liivak, Väino Ots,

Sirje ja Ain Paas, Vaike Peterson, Ene Preem, Piret Pärnapuu, Milvi Roose,

Aldo Tamm, Vilma Tasa, Lembit Teede, Helge Tilga, Eha Vaalmaa, Raely Viirsalu

ISBN 978-9949-30-335-9

AIME KINNEP

KARL KADAK
KARJAPUISIST LUBJAKUNINGAKS

Sisukord

- 5 Saateks
- 6 Lubjapõletamise algus Rakke ümbruskonnas
- 8 Karli karjasepõlv
- 9 Teel ärimeheks
- 21 Karl Kadak ja Rakke
- 26 Kadaka maa-ahjud Kamarikul
- 28 Lubjatootmine Rakke ringahjudes
- 34 Tööliste elust
- 42 Lubjakuningas
- 47 Peremees tööliste mälestustes
- 57 Karl Kadak ja tema lähedased
- 86 Rahvasuu räägib
- 91 Lõpetuseks
- 96 Kasutatud materjalid

Saateks

Majandusliku mõtte arengul on tähtis koht ühiskondliku mõtlemise ajaloos. Eesti vallutamise saksa ristiriütlite poolt XIII sajandil tekitas olukorra, kus eesti rahva vaba kultuurilooline areng peaaegu seiskus. Seetõttu saab eesti majanduslikust mõttest rääkida alates XIX sajandist. Alles siis – peale pärisorjuse kaotamist – sai eesti talurahva seast esile kerida ärksaid ja ettevõtlikke mehi, kes suutsid edukalt võistelda tollaste vanade tegijatega.

Tööstuse osatähtsus Baltimaade majanduses oli XIX sajandi esimestel aastakümnetel väike. Põhiliseks majandusharuks oli põllumajandus. Kapitalistliku vabrikutööstuse ulatuslikumat arengut pidurdas mõisnike võim hoida enamikku talurahvast teolistena oma mõisapõldudel. Põllumajanduse muutumine järjest rohkem kaubaliseks, turule tootvaks, nii mõisa kui talumajanduse osas ning sellest tulenevalt talurahva kihistumine, lõi turu kapitalistlikule tööstusele. Samaaegselt kujunes eesti tööjõuturg. Maata jäänud talurahvas sai odava tööjõu allikaks tööstusele. XIX sajandi keskel oli Eestis loodud juba mõnikümmed ettevõtet.

Karl Kadakast kujunes üks tuntumaid majanduslikult mõtleva eesti maarahva esindajaid.

„Karl Kadak. Karjapoisist lubjakuningaks” on jäädvustus Karl Kadaka elutööst ja kaasabist kohaliku eluolu ning kultuuri edendajana ning ühtlasi peegeldus tema ajast ja ühe ettevõtliku perekonna saatusest „maailmaparandajate” vahelise võitluse keeristes.

Raamat tutvustab Karl Kadaka tegevusest tulenevaid majanduslikke ja kultuurilisi mõjusid Rakkes ja kogu Eestis.

Aime Kinnep

Lubjapõletamise algus Rakke ümbruskonnas

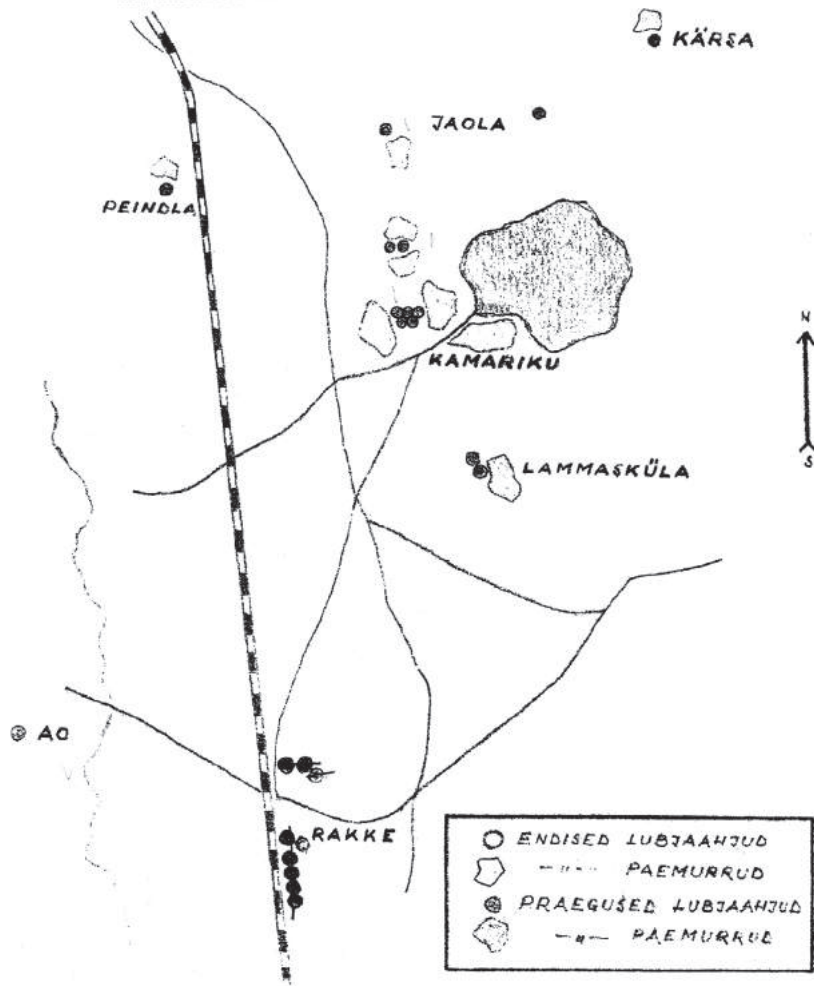
Geoloogide andmeil pärineb Eesti maapõues leiduv paekivi 400 miljoni aasta tagant. Paas on leidnud kasutamist meie esivanemate kivikalmetes, on emakiviiks mullale, mis meid aegade jooksul on toitnud. Paekivi on pakkunud elupaika ja kaitsnud vaenlaste eest.

Viimastel sajanditel on lisandunud tema kasutamine lubja-, tsemendi-, paberi- ja toiduainetetööstuses. Esimesed lubjaahjud ehitati mõisnike poolt oma ehituste tarbeks. Taludes asuti lubjaahje rajama 19. sajandi viimasel veerandil.

Esimesed teated lubjaahjudest Rakke ümbruskonnas pärinevad mitme sajandi tagusest ajast. Kõige eakamate inimeste mälestuste põhjal oli lubjaahi kunagi olnud Ao külas. See asunud sealsest vesiveskist umbes 300 m kaugusel loode suunas. Seepärast nimetanud vanemad inimesed väikest kühmu põllu peal Lubjaahju künkaks. Lubjaahjud olid rajatud Jaola küla ja selle naabermaadele, sest seal oli paas väga õhukese mullakamara all. Kohati paljandus see juba 40–50 sentimeetri sügavusel. Väike-Maarja kihelkonna Kärša (saksa k. Kersel) rüütlimõisa (mis kuulus Brevernide suguvõsale) valitseja ehitas Jaolasse Ohnu talu maadele kaks lubjaahju. Lammasküla ja Jaola küla vahel asuva metsa äärde asutas lubjaahjud metsapraaker Riimer. Paari aasta pärast ostis need temalt ära Väike-Maarja kihelkonna Lammasküla (saksa k. Lammasküll), Aost 1819. aastal eraldatud, poolmõisa omanik Fabian Gustav Lilienthal. Poolmõis oli rüütlimõisast eraldatud maavaldus (tihti-peale endine karjamõis), mille omanikul polnud rüütlimõisa omaniku privileege. Lammasküla mõisamaa suuruseks oli 229,4 hektarit. Vanematelt inimestelt kuuldud juttude põhjal, milledes kajastusid nende vanavanemate mälestused, eitasid ühed riistakaupmehed Jaola külla Kaarel Paemurru maadele Bekkeri mäe otsa lubjaahju. Kunagi ammu olnud veel väiksemaid ahjusid Jaola väljal, Peindlas ja üks Kärša metsas.

Nende ahjude ehitamiseks kasutati sama paasi, millest lupja põletati. Ahjud tehti sellesama koha peale, kus paas oli alt ära võetud. Enamik neist olid ümmarguse või ovaalse kujuga, läbimõõduga 7–10 meetrit. Mõni ahi tehti lagedale maale, mõni ehitati künka servale, et kergema vaevaga teha hobusetee üles. Lubjaahjudest Peindlas, Räitsveres ja Jaolas on tänaseks säilinud õige väikesed paemurrud kohtades, kus need ahjud asusid.

RAKKE ÜMBRUSE LUBJAAHJUD

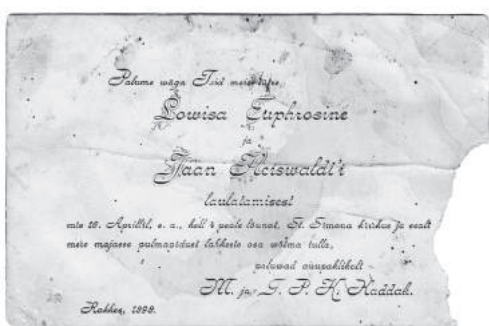

Rakke ümbruse lubjaahjud. Helmut Joonuksi joonis

Karli karjasepõlv

Karl Kadak, kirikukirjades Karl Friedrich Kaddak, sündis 24. detsembril 1859. aastal Tartumaal Torma kihelkonnas, Laius-Tähkvere vallas põllumehe pojana. Ema Mari Mehu oli sündinud 19. detsembril 1837. aastal Kaare mõisas Puurmanni kihelkonnas. Isa Kustav Kaddaka sünniajaks oli 7. juuni 1836. Enne Laiusele tulekut oli isa olnud Saare kõrtsmik. Karlil oli kaks õde. Mõlemad õed olid sündinud Jõgeval. Amalie Marie 1868. ja Lowisa Euphrosine 1871. aastal.

Laiuselt koliti Pärtlivälja külla Arukse metsavahitallu. Karli lapsepõlv möödus Avanduse mõisa Kärü küla naabruses Pärtliväljal. Juba lapsena paistis Karl oma ärivaistuga silma. Tema esimesed äritrikid algasid varases lapseas seakarjas käies, kuhu isa ta teenima oli pannud. Nii teinud ta ühe teise Kärü küla poisiga kaupa, et vahetavad taskunoad ära. Karl osanud oma nuga nii hästi kiita, et teine poiss nõustunud va-

Kutse Karli õe Lowisa Euphrosine laulatusele Jaan Heiswaldiga

hetamisega. Pärast selgunud, et Karl sai hea noa, teine poiss aga Karli igavese vana „klõpsu”. Lehmakarjas olles polnud Karl eriti viitsinud karja hoidmisega tegeleda. Ta kutsunud külapoised kokku ja andnud neile tubakat. Nii hoidnud poisid tubaka eest karja ning Karlil enesel polnud vaja lehmade järel joosta. Õhtul karjast koju tulles kiidelnud ise, et ta täna kõik

mõisa väljaäred paljaks söötis. Õitsil käinud ta vanade meestega raha peale kaarte mängimas. Alati oli ta mehed üle kavaldanud ja rahaga koju tulnud. Karjas käies korjanud Karl metsmaasikaid. Ostnud siis külapoistelt 3 kopikat toop maasikaid juurde ning müünud mõisnikule kallimalt edasi. See olevat olnud Karl Kadaka elu esimene äritehing.

Kui Karl juba suur poiss oli, kutsunud isa teda metsa kaasa puid vedama. Tema aga ei olnud vaevunud seda rasket tööd tegema.

Selle asemel võtnud selga kasti mitmesuguste esemetega ja läinud neid mööda küla müütama. Isa kutsunud siis oma naisevenna appi puid vedama. Kui puud veetud, läinud Karl vaatama, palju isa raha sai. Isa öelnud: „Mis sa, poiss, siin vahid. Puid sa vedama ei tulnud, raha ka ei saa.” Seepeale võtnud Karl oma rahakoti välja. Tal olnud palju rohkem raha kui kahel mehel kokku.

Juba karjasepõlves unistas Karl ärimeheks saamisest.

Karl Kadak
24. XII 1859 – 8. IX 1940

Teel ärimeheks

Avanduse mõisa kiriku kõrts Simunas

Konstantin Paul von
Bremen (1855–1924)

Simuna kirik oktoobris 2010

Simuna kiriku juures asus kõrts, mille pidaja Karel Jürgens surma sai. Avanduse (saksa k. Awandus, rüütlimõis Simuna kihelkonnas Virumaal) mõisahärra Konstantin Paul von Bremen öelnud talitajale, et ta kõrtsi välja rendib ning tahab kõrtsi head müüjat leida.

Karl oli sel ajal kõrtsmiku juures sulaseks ja kurameeris Avanduse mõisatalitaja tütreaga. Loomulikult soovitas talitaja mõisahärrale Karl Kadakat. Karl elas isa Kustavi juures, kes oli Pallasveres metsavahiks.

Journalextract vom 7. October 1902

2. Betreffend den Pachtvertrag über eine Parzelle der Landstellen Lammasküll und Kammariik (von Karsel) von $\frac{1}{2}$ Faden Breite zur Anlage einer Eisenbahn von der Station Parke zu den Kohlröfen in Kammariik wurde verfügt: in die Verpachtung dieser Parzelle seitens des Herrn Alexander von Harpe an den Herrn Karl Kadaka auf 48 Jahre, vom 1. September 1900 - 1948, zu willigen.

Saksakeelne väljavõte Lammasküla mõisaomanik Alexander von Harpe ja Karl Kadaka vahel sõlmitud rendilepingust 7. oktoobril 1902

See metsavahikoht asus Kärust Simuna poole minnes Risti talu lähedal.

Kõrtsipidamise alustamiseks sai Karl toetust naaberkülast Kärust Sillaotsa talupidajalt, ema vennalt. Onu Mehu müüs õepoja kautsjoni sissemaksmiseks Avanduse mõisale suurel hulgal õlgi. Nii sai Karl Kadakast Simuna kõrtsipidaja-rentnik. Karli õed Amalie ja Lowisa tegid kõrtsis süüa. Seal sai Karl oma ärimehe vaistu rakendama hakata. Karl Kadak oli Avanduse mõisa kõrtsmik aastatel 1883–1889.

1884. aasta detsembris tehti algust Simuna kiriku ümberehitustöödega. 1885. aasta märtsis otsustas kiriku ehituskomisjon anda nii kiriku ümberehituse kui laiendamise ehitusmeister Friedrich Ferdinand Modi juhtida. Lisaks suurele kiriku ümberehitustööle ehitati 1886. aastal kirikule uus võlvitud värav. Uue katuse sai kogu kirikaia müür. Ehitajateks olid peamiselt Mustveest tulnud vene rahvusest töölisel, kes olid viinalembesed. Kogu palga, mis said, viisid kohe kõrtsmik Kadakale. Mõnel neist ei olevat jätkunud raha isegi kojusõiduks. Siis oli kaval kõrtsmik seda neile nõus laenuks andma. Räägitakse, et Kadaka teenistus Simuna kõrtsis oli 25 000 vene rubla. Karl Kadak jäi alatiseks oma esimest äripaika tänuga meenutama. Kui ta hiljem kedagi oma lubjavabriku töolistest millegi eest trahvis, käskis ta ikka trahvi viia Simuna kirikusse.

Kui Karl Kadak 1890-ndatel aastatel Kamarikule viis maa-ahju ehitas, siis üksikute talude ahjude omanikud ei suutnud kogenud ärimehe survele vastu seista.

Küttepuude vedu Lammasküläst

Rakkes elades varustas Kadak kaubaga peale oma poe rohkem kui sadat ümbruskonna väikekaupmeest. Ta tellis vagunitega soola, suhkrut, silku, heeringat, jahu, petrooli, tuletikke, mahorkatubakat, nahka ja rauda. Sageli usaldas ta liialt võlgnikke, jäädes paljudest summadest lihtsalt ilma. Temalt võtsid kaupa 48 mõisat Viru- ja Järvamaal. Mõned mõisnikud võtsid samuti kaupu võlgu. Alati rukkipeksu ajal tuletas Kadak neile meelde: „Kuulge, püüdke oma võlga tasuda!” Mõisnikud pakkusid siis muidugi võlgade katteks rukkist, mida Kadak suurel hulgal kokku ostis.

Aktiivsete mõisnike eestvedamisel jõudis telefon 1898. aastal nii Viru- kui Järvamaale. Samal aastal võeti telefon kasutusele Avanduse ja selle ümberkaudsetes mõisates. Tavaliselt lepiti Kadakaga vilja hinnas kokku telefoni teel. Viljavoori kohale jõudes leidis Kadak, et vili pole küllalt hea ja lubas puudast 5 kopikat vähem maksta. Kui valitseja mõisnikule hinnaalandusest teatas, püüdis viimane uuesti läbi rääkida. Kadak vastas seepeale alati: „Eks müüge oma rukkid kellelegi teisele kallima hinnaga. Ega mul rukkeid vaja olegi, ma tahan oma võlga kätte saada.” Seepeale ei jäänud muud üle, kui paluda, et Kadak sellegi hinna eest rukkid vastu võtaks.

Samal ajal arendas Kadak ka metsatööstust. Selles äris kasvas kasu metsamaterjalide veo tõttu Rakke raudteejaama kaudu. Simuna ümbruskonnast kokku ostetud puudest saatis ta parema osa linna, kehvem puu sobis lubjaahjude kütteks.

Eelmisel leheküljel ära toodud rendilepingu lisa on nõusolek selle kohta, et Lammasküla mõisniku Alexander von Harpe ja talunik Karl Kadaka vahel 48 aastaks (1900–1948) sõlmitud lepinguga Kamariku maatükile võib Karl Kadak rajada raudtee Rakkest kuni Kamariku lubjaahjudeni.

1902. aastal võeti Karl Kadak II gildi kaupmehena Tallinna linna kodanikuks. Temast oli saanud suurkaupmees.

1910. aastal alustas Rakkes tööd Karl Kadaka lubjavabrik.

Parunid pidasid Kadakast lugu ainult siis, kui neil raha tarvis oli. See tekitas temas suurt pahameelt. Kadaka tavaliseks ütluseks mõisnike aadressil oli: „Mõisnikel on mõisad,

Kamariku paemurd

Küttepuude vedu lubjapõletusahjudele

Küttepuude ladu

Ringahjude küttepuude ladu

aga minul on raha.” Vihahoos oli ta kunagi lausunud: „Olgu kasvõi kaks päeva enne surma, aga ma pean mõisnik olema.” Vastukaaluks Kadaka ütlemistele oli mõisnike vahel kokkulepe, et nad oma mõisaid Kadakale ei müü. Ometi sai Kadak lubjapõletamisest ringahjudes nii palju tulu, et ostis Rahkla (saksa k. Rachküll) rüütlimõisa Simuna kihelkonnas Virumaal. Mõisa omandamisega püüdis ta üles näidata oma põlgust mõisnike vastu.

Rahkla mõisas rakendati tööle piiritusevabrik.

Hiljem sai Karl Kadakast ka Lammasküla mõisa omanik.

Aastatel 1860–1891 oli Lammasküla mõis praegu Järvamaal Vao mõisas elava Aldo Tamme vaarvanemate, Hoffmannide suguvõsa valduseks. Doktor Otto Ludvig Hoffmann oli Simuna, Koeru ja Väike-Maarja kihelkondade arst kolmkümmend aastat.

1917. aastal ostis Karl Kadak Lammasküla mõisa tollaselt omanikult Fabian Lilienthalilt enesele Kadakamäe maaosa.

Oma laste suhtes oli Karl ettevaatlik. Ta ostis maid ja rajas tööstusi lastega kaasomandisse. 1938. aastal valmis Karl Kadakal Lammaskülas poeg Pauli nimele vormistatud tärklisevabriku korsten.

Tärklise tootmisega alustati 1938. aastal.

„Kartul pesti ja purustati. Selleks istus elektrimootori peal ja kraapis kartuleid purustisse tööline nimega Sillak. Tärklis valmistati mitut sorti, alustades jämedamast ja lõpetades

Majandusministeerium
Sõnumi registreerimine
1939. a. märtsi 13. päeval

Majandusministeerium
Tööstusosakonnale

Rahkla piiritusevabriku
omaniku Karl Kadak'a
kirj.aadr.: Rakke

P A L V E .

Palun minn Rakla piiritusevabrikut, mis eespool on
vastavalt plaanile, registreerida ja töötamise luba
välja anda.

Lisa: 1. tööstusplaani 3 eks.
2. tööstuskirjeldust 3 eks.

13.9.1939

Palve Majandusministeeriumile

Majandusministeerium
Sõnumi registreerimine
1939. a. märtsi 13. päeval

Majandusministeerium, Tööstusosakonnale

Rahkla piiritusevabriku pidaja
Karl Kadak'a suhtes
Rakkes

A v a l d u s .

Esitades siin juures esiteks: Viru Maavalitsuse
poolt koostatud Rakla piiritusevabriku ülevaatuse akti
nr. 2965 k.a. ja teiseks: Eesti Rahvusliku Jätkumise
teate nr. 1007 k.a. palun lahkesti Rakla piiritusevabriku
pidajale, Karl Kadak'ale, välja anda tegevusluba.

Rakkes. " " novembr. 1939 a.

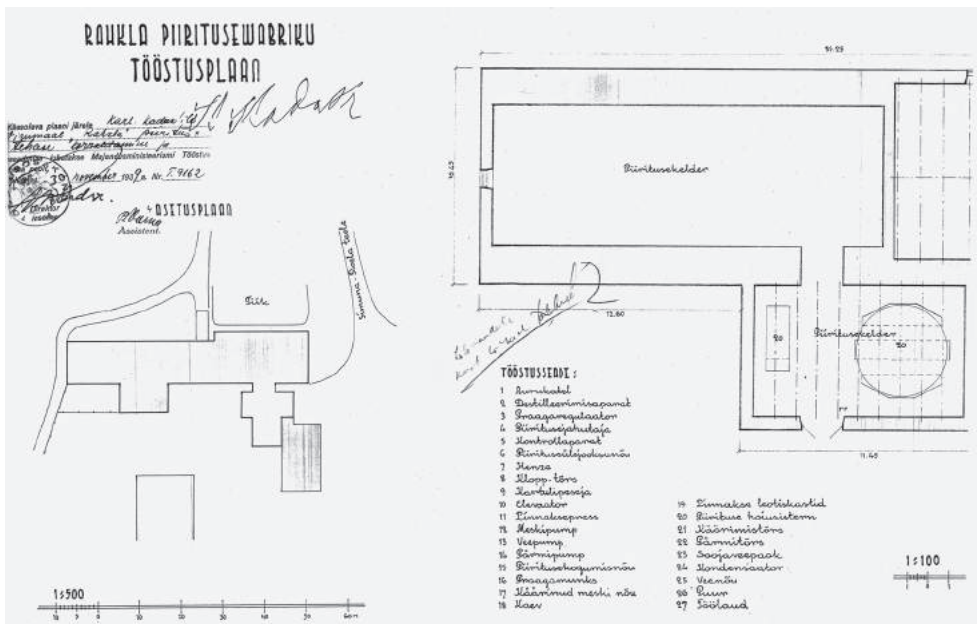
Rahkla piiritusevabriku pidaja

Majandusministeerium

Tallinnas, 1939. a. märtsi 13. päeval

Tegevusluba

Osa piiritusevabriku tööstusplaani

S e l e t u s .

Rahkla piiritusevabrik on ehitatud paekest. Seinad on heas seisukorras. Katlaruumivõlv on praegu parandatud ja lagunemise hädavajadus ei ole. Vabriku ruumides pole näha laetälade läbipaandumist, milline asjaolu tagab konstruktsiooni küllaldast tugevust.

Telliskivi korsten on heas seisukorras, ehitatuna kindlale alusele. Tööliste ruumidesse pääseb trepi-koja kaudu.

Töölistel on kasutada üks käimla.

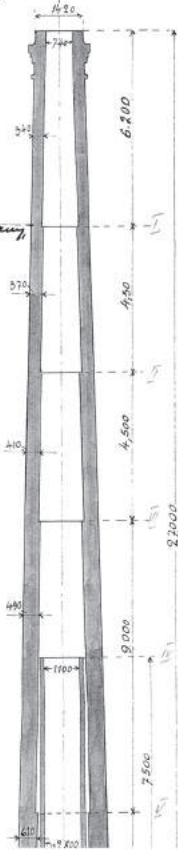
Seletus vabriku seisukorra kohta

Sergei Wolkow
SERGEI WOLKOW
DIPLOM. INS. I. K.
TALLINN, PIKK 51 TEL. 444-29

Paul Kadak'i
Tärklise vabriku korstna joonis

Määst: 1:100

Projekt
Ehitiseliseks ehitamiseks
Läbi vaadatud
Päev: 4. juuli 1938 a.
Maaväitluse eest
Sektor: Põllumajandus

Tärklisevabriku
korstna joonis

Mõeldud ja ehitatud
Paul Kadak'i
Tärklisevabriku korstna
sisseehitamine tulustaks Mõeldud ja ehitatud
osakonna poolt. E. - juuli 1938 a. Nr. 7-12046
Tallinnas

Korstna ehitustööd

SELETUSKIRI

Paul Kadak'i tärklisetööstuse kohta.

Paul Kadak'i tärklisetööstus asub Rakke vallas, Järvamaal Lammasküla mõisa krundil, ja on tegevusse rakendatud peamiselt põllumajapidamise tulukuse tõstmiseks. Tärklise valmistamisel saadud jääted kasutab omanik oma põllumajapidamises kariloomade söödana ja jagamati kasutatakse tärklise valmistamisel peale ümbruskonna põllupidajatele ostetud kartulite ka suurel hulgal oma majapidamisest saadud kartulid.

Vabriku ehitamisel kasutati ära vana mõisa ait ja töllahoone ja ka osalt vana, endise tärklisevabriku sisseehitust.

Uute osadena ehitati juure katlaruum ja osa tööstusruumist.

Materjalina kasutati peakiivi, lubja ja täsemendi seguga. Hoone alumisel korral asuvad kartuli tagavararuumid ja suurem osa tärklise valmistamise masinatest ühes tärklise pesuvannidega ja tõrritega.

Teisest korrast kasutatakse osa veel kartuli tagavara ruumidena ja osa tärklise valmistamisel. Kartulite ja tärklisemassi liikumine ühest masinast teisi ja ühelt kerralt teisele sünnib elevaatorite ja pumpade abil.

Tööstushoone asukoha maapinna pealsiseks kihiks on liiv, sellele järgneb kruusa segu ja pae.

Tööstus hakkab lähemal ajal kasutama oma jõudlikast saadud elektri- valgustust.

Puhta veega varustamiseks on tööstusel olemas kaks puurkaevu.

Tööstuse reovesi juhitakse ligi 7 kilomeetrilise peakraavi kaudu omaniku heinamaale, kust see üksikute arukraavide abil juhitakse mõnda heinamaad laiali, kui väetisaine.

Tööstusruume soojendab aurumasinast tärklisekuivatisse minev aurutorustik.

Tööstuses töötab 5 - 6 inimest.

Koostanud:

Paul Kadak ins. *Alumbeg*

Seletuskiri tärklisetööstuse kohta

Lammasküla mõisa maade plaan
(valmistamise aeg märkimata)

Выписка изъ журнала отъ 19 Апрелья 1917 г.

8. Вслѣдствіе прошенія крѣп. секретаря А. Ромбергъ о согласіи на укрѣпленіе заключеннаго между крест. Фабианомъ Лиліенталь какъ продавцемъ и Карломъ Кадакъ какъ покупателемъ купчаго контракта объ отдѣляемомъ отъ мызн. участка Ламмаскюль мызн. участкѣ Кадакамля вел. 30 дес. 720 кв. саж. было постановлено: 1/согласиться на укрѣпленіе договора, укрѣпленіе уч. Кадакамля за Карломъ Кадакъ и освобожденіе его отъ ипотечной отвѣтственности за ссуду выданную подъ залогъ уч. Ламмаскюль, 2/сообщить Крѣп. Отдѣленію, что участокъ Кадакамля оцѣненъ Обществомъ въ 2459 руб.

А. Ромбергъ

Väljavõte
ostu-müügi
lepingust

Lammasküla mõisa häärber 1870. aasta paiku

1863. aastal asutatud maa-apteek
Lammaskülas

Lammasküla mõisa häärber
19. sajandi teisel poolel

peenemaga. Pärast tsentrifuugimist tärkliis kuivatati ning pakiti paberkottidesse. Vabriku elektrijõujaam andis voolu kella viiest hommikul kella üheteistkümmeni õhtul. See ajavahemik oli ühtlasi tööpäeva pikkuseks vabrikus. Vabriku heitvesi juhiti kanalit mööda Onga jõkke. Kadak kavatses tärkliisetootmise jäätmetest „Hentse” (rahvapärane nimetus meski keetmise katlale) abiga piiritust tootma hakata,” meenutab praegu Lammaskülas elav Artur Harjo.

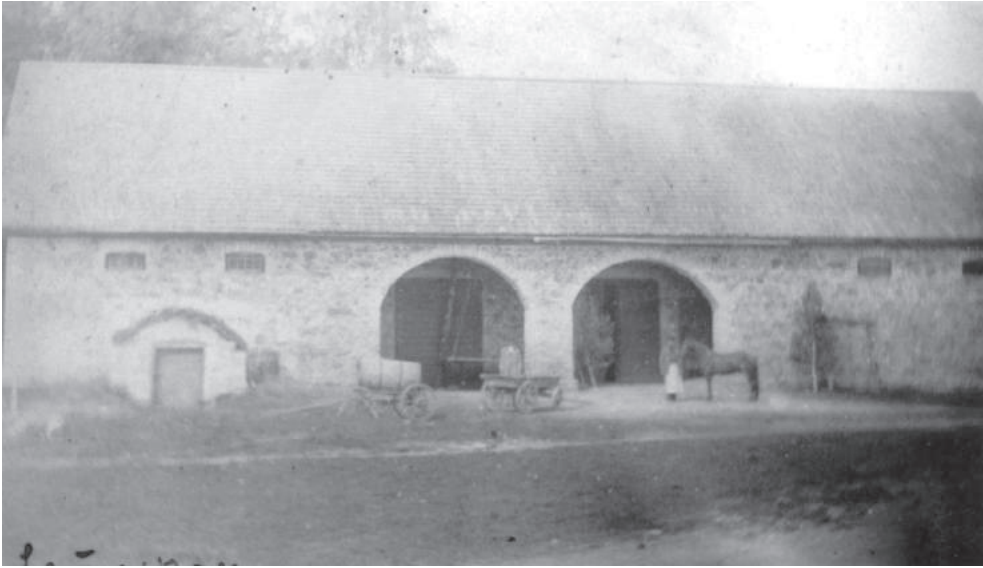
Mõisale kuulusid peale tärkliisvabriku veel sepikoda, lehmalaut ja hobusetall.

Kadakale kuulusid veel siirupi- ja vorstivabrik ning kaks maja Tartus.

Karl Kadak jõudis omal ajal Eesti kahekümne rikkaima inimese hulka.

Praegu kuulub Lammasküla mõis osaühingule, mille juhatajaks on Andrew Christian Kadak. 1971. aastal asusid tol ajal Rudolf Pälsoni nimelisele sovhoosile kuulunud Lammasküla mõisa ühetoalise korterisse elama Sirje ja Ain Paas. Tänapäevaks on mõis, mis on täielikult nende kasutuses, saanud suurepärase sise- ja välisilme. Tööd väliskujunduses jätkuvad.

Suursuguseks kujundati mõisa park. Kahjuks jättis oma jälje 2010. aasta torm, mis murdis enamiku mõisaagsetest puudest.

Lammasküla hobusetall

Lammasküla mõisahäärberi trepil

Karl Kadak Lammaskülas
12. augustil 1939

Lammasküla mõis suvel ja talvel 2010

Suvi 2009 Lammaskülas

Metsa- ja jahimees Ain Paas loodab ükskord saada oma kordatehtud kodu omanikuks

Rakke raudteejaam 1928. aastal

Karl Kadak ja Rakke

Rakke vanemad elanikud on mälestustes kirjeldanud aega, mil praeguse Rakke peatänavat Faehlmanni teed täideti hagudega ja lubjatehase kohal laius karjamaa.

1876/77. aastal ehitati Tapa-Tartu vahelist raudteed. Selle ehitamisel teenisid ümberkaudsed talupojad kuni 5 rubla päevas, mis pani aluse mõnegi mehe taluostule. Rakke (sel ajal Rake) raudteejaam kujunes omaette majanduslikuks ja tööstuslikuks keskuseks. Kogu Koeru ja Simuna kihelkondade ning mitmete kaugemal asuvate paikkondade liiklus toimus Rakke kaudu.

Rakkesse asusid elama mitmed kaupmehed. Nende seas ka osav äriees, Simuna kõrtsmik Karl Kadak. 1890. aastal tuli ta Rakkesse Ülesoo kõrtsi pidama. Kadak ostis enesele kaks maja ning ehitas Kamarikule viis maa-ahju. Ta ostis Kärša mõisa valitseja Leedi käest Kamarikul asunud kaks lubjaahju ning lisaks hakkas kütma Peindlas asunud lubjaahju. Ülesoo kõrtsi aita seadis ta sisse poe. Kahe aasta pärast andis kõrtsi ära, sest mõis nõudis liiga suurt renti. Pärast kõrtsist loobumist hakkas Kadak tegelema vaid lubjatootmise ja kaubandusega. Kadakal tekkis mõte ehitada lubjavabrik otse Kamariku paemurru kaldale.

Raudteejaam aastal 2008

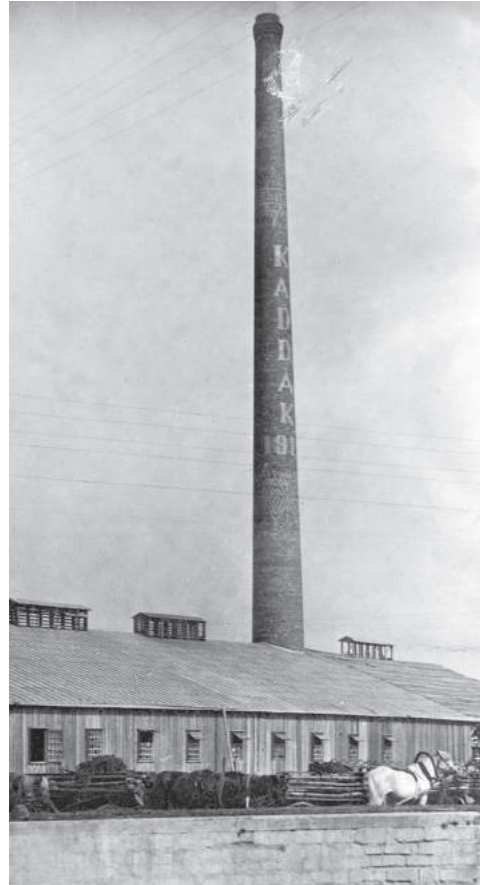

Foto aastast 1939

See plaan laideti siiski maha. Pealegi oli Rakkest välja kujunenud keskus, mille elanikud tarvitasid Kadaka kaupu. 1892. aastal ostis Kadak Liigvalla mõisalt Rakkes oleva Tõnu-meeste talu. 1893. aastal ehitas ta sellele krundile elumaja koos kaupluseruumidega.

1910. aastal hakkas toodangut andma Karl Kadaka lubjapõletuse ringahi Rakkes ning sellele lisandus 1913. aastal teine.

1927. aastal ehitati laiarööpmeline raudteeharu Rakke jaamast ringahjudeni. Rakke Lubjavabriku toodangut iseloomustas kõrge kvaliteet. Seetõttu tõusis tehas elujõuliseks tööstuseks.

Ilma Karl Kadaka tegevuseta oleks see töölisasula jäänud üheks vaikseks teivasjaamaks nagu seda on Tallinn-Tartu raudtee äärsed naaberjaamad.

Lubjavabriku ümber kerkisid kiiresti majad, vürts-, pudu-, sega- ja koloniaalpoed. Paarisaja elanikuga töölisasulas äritsesid lihunikud ja vorstmaakrid, pagarid ja kondiitrid ning teised ettevõtjad.

Rakke omapäraseimaks hooneks oli 1938. aastal juuksur Landra elumaja. Maja alumise

Vaade Rakke asula lõunapoolsele osale kirdest.
Pildistatud Kadaka tuuleturbiini tornist 1925. aasta paiku

Asula läänepoolne osa. Foto aastast 1927

Foto praegusest Faehlmanni tee 23 majast aastal 1938

Rakke seltsimaja. Foto A. Pudel

Kalju Karask koos isaga Kadaka aia ääres
1936. aastal

Tulevane „Estonia” teatri ooperitenor
Kalju Karask turupäeval Püssi poe trepil.
Foto 1934

korruse välisvoodriks oli kasutatud tsinkplekki. Maja vasakpoolses osas asus kellassepp Evald Aare töötuba. Parempoolsetes ruumides tegi majaproua Valba Landra õmblustööd. Teise korruse korteris elas praegu Rakkes elav vanaproua Vilma Tasa.

1934/35 asutati Rakkesse Eesti Evangeelse Luterliku kiriku kogudus. Karl Kadak lubas ehitada sellele kogudusele paekivist kiriku. Ta kinkis Rakke kogudusele oreli. Tänutäheks pandi Kadakale kirikusse autool ja orelile monogramm. Uue kiriku ehitamiseks, mis küll teoks ei saanud, andis ta palgid. Nõukogude okupatsiooni ajal natsionaliseeriti Karl Kadaka varad ja kirikut ei ehitatud.

1936. aastaks oli Rakke Tuletõrjeühingu nimekirjas üle veerandtuhande liikme. Olid pritsi-, ronijate-, korrapidajate- ja muusikajaoskonnad. 23. detsembril 1934. aastal valiti ühingu auliikmeks Rakke lubjatehase ja veel muude suurte ettevõtete ning kinnisvarade ainuomanik Karl Kadak tema 75. sünnipäeva puhul.

1938. aasta 25. juuli „Päevaleht” kirjutab: „Rakke Haridusseltsi rahvamaja ehitamisel kujunes seltsile suurimaks võlausaldajaks Rakke suurtööstur Karl Kadak, kellelt saadi nii raha kui ka ehitusmaterjali. Hiljem kustutas K. Kadak osa võlga, kuid ülejäänud tagatiseks tuli anda obligatsioon, mille K. Kadak mõni aeg tagasi edasi andis.”

Karl Kadaka ärilise ettevõtmise tulemusena kujunes Rakke selliseks nagu me teda tänapäeval näeme. Tänapäev Rakke majandus põhineb endiselt vaid ühel kohalikul ressursil – lubjakivil.

Kadaka maa-ahjud Kamarikul

Karl Kadak rajas Rakkest 4 kilomeetri kaugusel asuva Jaola küla servale, Kamariku kõrtsi lähedale Kamariku paemurru.

Kamariku karjäär asub endise Kärša rüütlimõisa (saksa k. Kersel) Jaola küla talude maadel, mis sel ajal kuulus mõisaomanik Christoph von Brevernile. Karjääri sissesõidu tee ääres on perekond Einmannile kuulunud Läätse talu ase põlispuude ja hoonete vundamentidega. Kadaka poolt alustatud paemurd on pidevalt laienenud. Rakke Lubjatehas kaevandas sealt viimati lubjakivi 1999. aastal. Lähiajal paemurru taaskasutusse võtmist ei ole ette näha. Oma viie lubjaahju rajamisega Kamarikule 19. sajandi lõpukümnendil pani Karl Kadak aluse lubja tööstuslikule tootmisele Rakkes.

Kõik need viis lubjaahju olid ringikujuliselt ühte ehitatud, paiknedes kahes edela-kirde suunalises kaares. Ahjude ehitamiseks kasutati paasi ja sideainena lupja. Suurema tulu saamise eesmärgil ehitati ahjud võimalikult suure läbimõõduga. Iga ahju juures oli oma paemurd. Paekivi lahti murdmine suurest massiivist toimus esialgu käsitsi. Sellest siis ka nimeetus paemurd. Pinnas kooriti labidatega. Muld veeti malmrattale kinnitatud puukastiga ehk niinimetatud käruga väljatöötatud alale. Väiksemate tükkide lahtimurdmisel kasutati kiilu ja haamrit. Suuremate paelahmakate lahtikangutamiseks kasutati külasepa juures teha lastud härga. See kujutas endast umbes 50 cm pikkust neljakandilist raudkiilu. Koos lõhkeaine kasutuselevõtmisega sai uueks abivahendiks raudkang. See tõrjus välja kiilud, haamrid ja härja. Paemurdja tähtsaimaks tööriistaks kujunes pomm. See oli vabrikus toodetud raudmuna, milles oli auk, kuhu asetati puust vars. Erinevate suurustega pommidega lõhuti lõhestatud paeplaadid väiksemateks tükkideks. Kuni 1914. aastani puuriti kõik augud haamriga puurile pealelöömise teel. Hiljem hakati auke puurima kangiga. Lõhkeaine valmistamine oli iga paemurdja enda asi. Tavaliselt purustati ühe lõhkamisega nii palju paasi, et nädal aega sai tööd teha. Kivi murti lubjaahjude lähiümbrusest ja veeti ahjude peale hobuvankritega. Töö paemurrus oli väga raske ja aeganõudev. Väikeste ahjude omanikud Lammaskülas, Peindlas ja Jaolas murdsid paasi tavaliselt vahetult enne ahju panekut. Kadaka ahjudes Kamarikul murti paas sügisel ja talvel valmis ning laoti kolmekordsetesse kupikutesse. Kevadeks oli kivi kuiv ja võis alustada kütmisega. Loomulikult oli kuivast kivist võimalik saada paremat lupja. Kui karjääri rajati raudtee, hakati kivi lubjaahjude juurde vedama rullikutega. Rulliku raam ja kast olid valmistatud puust ning põhi kaetud plekiga. Kõige paremaks kütteks lubja põletamisel oli kuusepuu. Puude loopimine ahju võlvi lõppu nõudis suurt vilumust. Kamarikul olid kütjateks väljaõppinud mehed, kes viskasid puuhalud ahju nagu kalad ühtpidi ritta. Tuli süüdati ahjus hagudega ja köeti seitse päeva. Lubjal lasti üks päev ahjudes jahtumiseks seista ja seejärel asuti neid tühjaks laadima. Lubi veeti hobustega Rakke raudteejaama.

Kamariku paemurd

Aastatel 1904–1905 rajati Kamarikult Rakkesse roobastee, mida mööda algul veeti lubi raudtee vagunitesse hobustega. Aasta-aastalt suurenes nõudlus Kadaka lubja järele. Ahjus polnud aega lubjal seista rohkem kui üks päev. Teiste meeste ahjudes seisis lubi katuse all terve talve, vahel kauemgi. Kadakal kui suurettevõtjal olid aga vagunid juba Rakke raudteejaamas ootamas. Lubi pakiti niinekoorest kulidesse, mida nimetati nende Venemaa päritolu tõttu „rogoskadeks”. Ahju juurde oli ehitatud sara, mille all seisis rullikud kulidega. Rullik lükati ahju juurde. Lubi kanti ahjust raamiga välja, kaaluti ja valati kulidesse, mis mahutasid kümme puuda lupja. Hobustel oli rullikuid väga raske vedada.

Kamariku kunagisest viiest maa-ahjust on tänaseni säilinud nelja varemed. Põhjapoolseim neist on hävinud. Maa-ahjude mahajätmine toimus nii kiiresti, et ühte ahju oli jäetud isegi sisselaotud lubjakivi, mis sealt nõukogude ajal välja võeti.

Maa-ahjude rajamise aega võib õigusega pidada praeguse Rakke lubjatehase asutamise ajaks.

Lubjatootmine Rakke ringahjudes

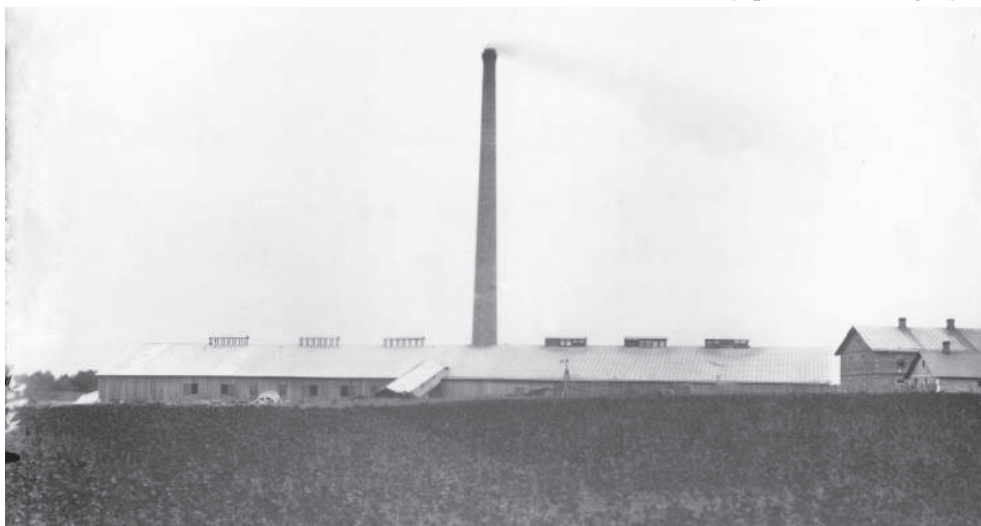
1898. aastal ehitas Järvamaal Ambla kihelkonnas asuva Tamsalu (saksa k. Tamsal) rüütli-mõisa pidaja, üks Uexküll-Güldenbandidest, Tamsallu ringahju. Selle vabriku raamatupidaja Rosenberg, olles piisavalt raha kogunud, kavatses Räätsverre Jaani talu maadele lubjavabrikut ehitama hakata. Kui Karl Kadak sellest teada sai, ostis ta Rosenbergit eesõiguse ja kohale toodud ehitusmaterjalid ära ning hakkas ise Rakkesse ringahju ehitama.

Sakslasest inseneri valve all ehitati Saksamaalt toodud plaani järgi Hoffmann'i tüüpi ringahi, millel oli 18 kambrit ning 89 kütetorude rida ahju laes. Ringahju korpuse pikkus oli 47 m, laius 17 m ja kõrgus 3,7 m. Korsten ehitati 63 m kõrgune. Maapinnalt on korstna kõrguseks 59 m. Korstna välismõõduks on 4,2 m ning tipu välisläbimõõt 2,28 m. Seinapaksus on võrreldav keskaegse kindluse müüriga. Ehituseks vajaminevad kivid ostis Kadak Pihkva vabrikust. Korstna kivid tõsteti üles hobujõul. Korstent ehitasid neli meest. Muster ja tekst „Ehitas KADDAK 1910” laoti korstnasse ehituse ajal. Korstna tõmme olnud nii võimas, et võinud mehel mütsi peast ära viia.

Karl Kadaka lubjavabrik alustas tööd 1910. aasta oktoobris. See nii oma ehituselt kui tootmisvõimsuselt Eesti suurim lubjapõletamise ringahi oli üks Baltimaade suuremaid. Ringahju valmimise järel hakati kivi Kamarikult hobustega Rakkesse vedama.

Eestpoolt laoti paekivi ahju nii, et jäid tõmbelõõrid. Keskel oli tuli ja tagapool võeti

Karl Kadaka lubjapõletamise ringahjud

Lubja laadimine. Foto aastast 1910

lupja välja. Kõige raskemaks tööloiguks ringahjude juures oli ahjude tühjendamine. Lubja laadimine toimus kahemehe kastide abil. Käsitsi täidetud kastidega laaditi lubi lattu, platvormvagunitele või kinnistele vagunitele. Eriti raske oli töö suvel, kui lisandus väljas valitsev kuumus. Samal ajal, kui kivi ahjudesse laoti, kanti ahju kambri seintes olevatest tõmbekanalitest välja sinna langenud tuhk. Tuhk veeti mootorveduri abil rullikutega tehast umbes 300 m kaugusel asuvalle tuhamäele.

Kuna lubja hinnad olid enne Esimest maailmasõda kõrged ja turg laialdane, siis valmis 1913. aastal teinegi ringahi.

Sellel ringahjul oli 16 kambrit ja 94 küttetorude rida ahju laes. Algselt oli see ahi kavandatud kivisöega kütmiseks. Ringahjud olid töös 1975. aasta aprillini.

Kui hobustega ei jõutud enam vajalikul hulgal paasi kohale vedada, siis ostis Kadak Viljandist ühe vana veduriloksu. See tuli aga varsti maha kanda. Seejärel tellis ta Saksamaalt uue veduri.

Madis Helme raamatust „Eesti kitsarööpmelised raudteed 1896–1996” võib lugeda: „Kuna oli alanud Esimene maailmasõda, ei olnud Venemaal enam võimalik Saksamaalt vedureid juurde tellida. Kindluste jaoks oli aga vedureid hädasti vaja. 1917. aastal toodi Rakke lubjavabrikust Tallinna merekindluse raudteele üks 0-3-0-tüüpi tankvedur, mis oli ehitatud 1914. aastal Borsigi tehases Saksamaal (nr. 8976/14).

Vedur oli ehitatud esialgselt rööpmelaiusele 762 mm ning selle toomisel kindluse teele tuli rataste vahet muuta. Rakke lubjavabrikule kuulus ka Tamsalu lubjavabrik, kus see vedur ilmselt parajasti oli, kui hakati ehitama Paide-Tamsalu väliraudteed, mida tehti lubjavabriku raudtee pikendamisega. Selle veduri võimsus oli vaid 40 hobujõudu.”

11. 60

1. V. 115887 =
232-30

ÄRAKIRI

Sõlmitud Raudteevalitsuse
Nõukogu otsuse 22. V. 1930 a.
protokoll nr. 382 pkt. 14. põhjal.

1.

Leping nr. 3102

Tuhat üheksasada kolmekümnendal aastal, juunikuu „.....“ päeval on Raudteevalitsuse ja Karl Kaddak'i vahel, kes allpoolnimetatud harutee omanikuks ja kelle asukoht on Rakes, sõlmitud järgmine leping:

§ 1.

Raudteevalitsus annab Karl Kaddak'ile õiguse kasutada Rake jaamas ehitatud haruteed, mis ühendab riigi raudteed K. Kaddak'i lubjatehasega. Üldine harutee pikkus on 530,1 j. m, millest 131,1 j. m riigi raudtee piires ja 400 j. m väljaspool riigi raudtee piiri. Haruteel on maha pandud kolmas roobas, mille üldine pikkus 170,1 j. m ja millest 130,1 j. m tocharul ja 40 j. m jaama IV teel. Harutee plaan lisatakse lepingu juurde.

§ 2.

Harutee eraldamiseks riigi raudteest on harutee omanik kohustatud Raudteevalitsuse poolt määratud kohal ja süsteemi järgi kaitsepakku pidama. Kaitsepakk ja pöörang haruteele peavad alaliselt lukus olema ja võtmed hoiul Rake jaama ülema käes, kes haruteele vagunite andmist ja sealt nende äratoomist korraldab. Tarvilised signaalid ja teised sisseseaded seatakse üles kinnitatud tüübi järgi ning valgustatakse Raudteevalitsuse korraldusel harutee omaniku kulul.

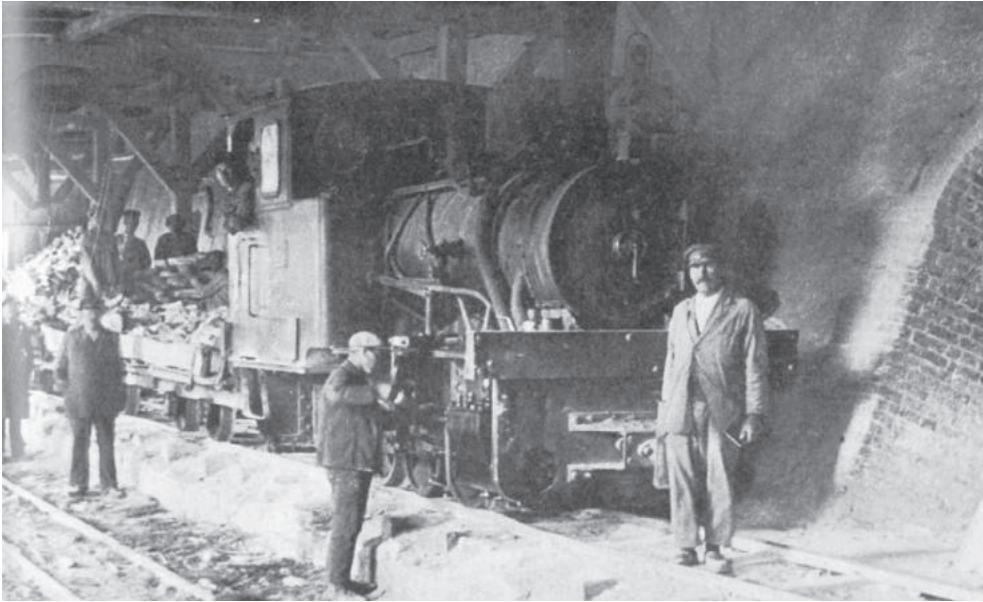
§ 3.

a) Leiab Raudteevalitsus tarvilikuks haruteed või selle ühenduspunkti teise kohta ümber paigutada, siis on tal õigus seda enne lepingu tähtaega omal kulul teha ja harutee omanikul ei ole õigust seda takistada ka niisugusel juhul, kui ühenduspunkti ümberpaigutamise tagajärjel haruteed väljaspool riigi raudtee piiri pikendada tuleb. Harutee või ühenduspunkti ümberpaigutamiseks väljaspool riigi raudtee piiri tarvismineva maa-ala muretsemise kulud ja rent jäävad harutee omaniku kanda.

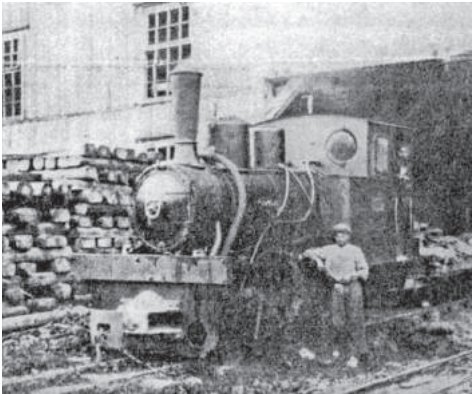
b) Lepingu lõppemise korral kannab harutee enese ja selle ühenduspunkti ümberehitamise kulud täielikult harutee omanik. Harutee ümberehitamine Vabariigi Valitsuse nõudmisel sünnib harutee omaniku kulul ja korraldusel.

§ 4.

Harutee jooksev korraspidamine riigi raudtee piires, nii kui: parandamine, lumest puhastamine, valgustamine ja kõigi selleks tarvisminevate teenijate pidamine sünnib Raudteevalitsuse korraldusel harutee omaniku kulul. Nimetatud harutee osa jooksva korrahoidmise ja paranduse kulude katteks maksab harutee omanik Raudteevalitsusele iga aasta § 20 kindlaksmääratud summa. Sama osa harutee kapitaalremont ühes rööbaste vahetusega ja teiste sisseseadete parandamine sünnib Raudteevalitsuse korraldusel ja tema poolt kokku seatud eelarve järgi, pärast seda, kui harutee omanik on Raudteevalitsusele ära maksnud eelarves ettenähtud summa tööjõu ja materjali eest. Pärast kapitaalremondi lõppu seatakse Raudteevalitsuse poolt lõplik arve

0-3-0- tüüpi tankvedur T. 112 0-6-0 type tank locomotive by Borsig

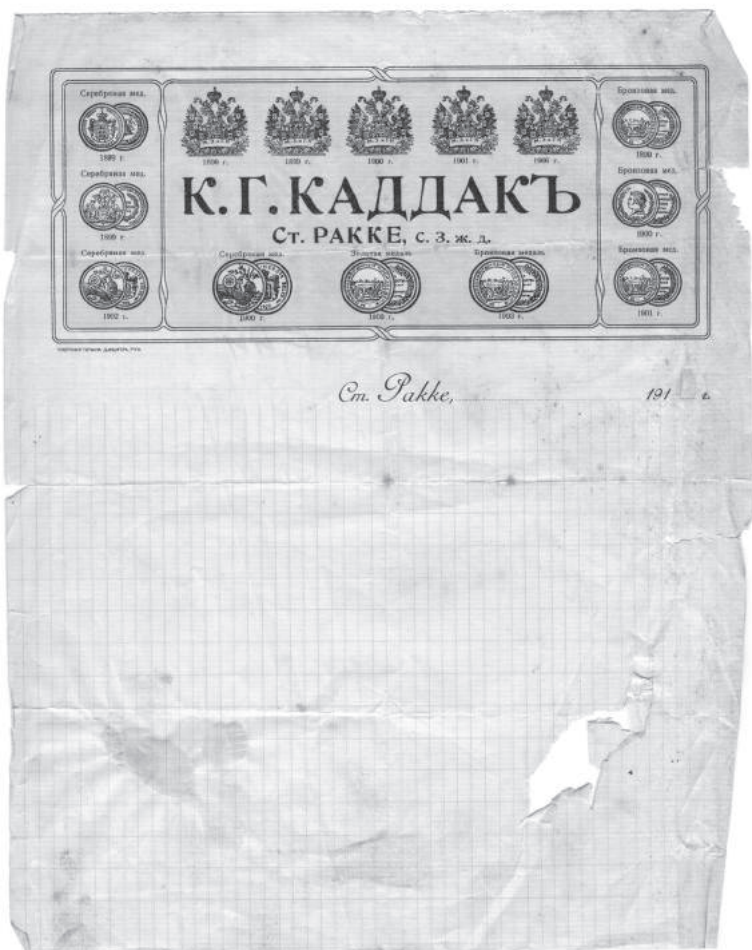
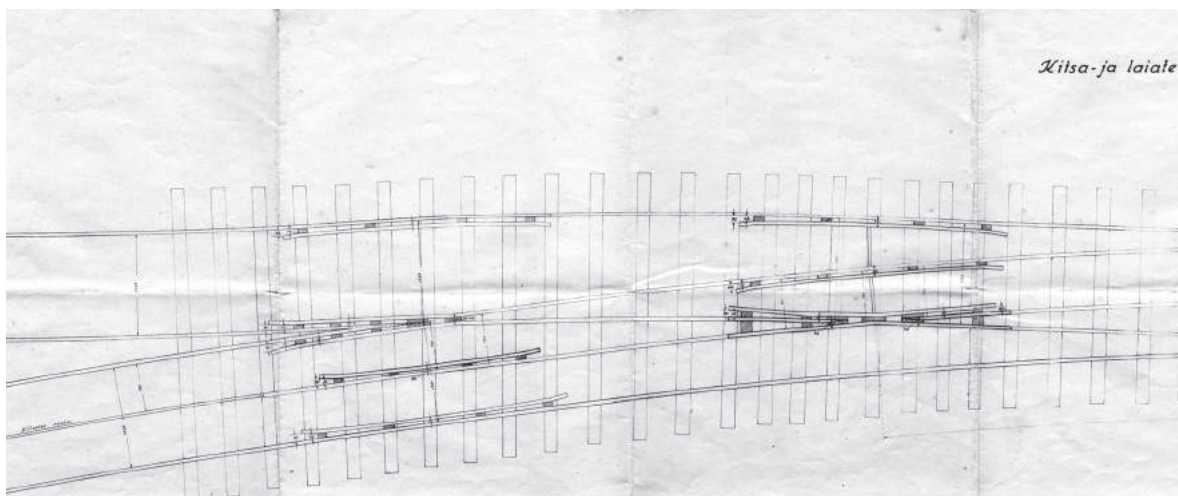

Üks esimesi vedureid

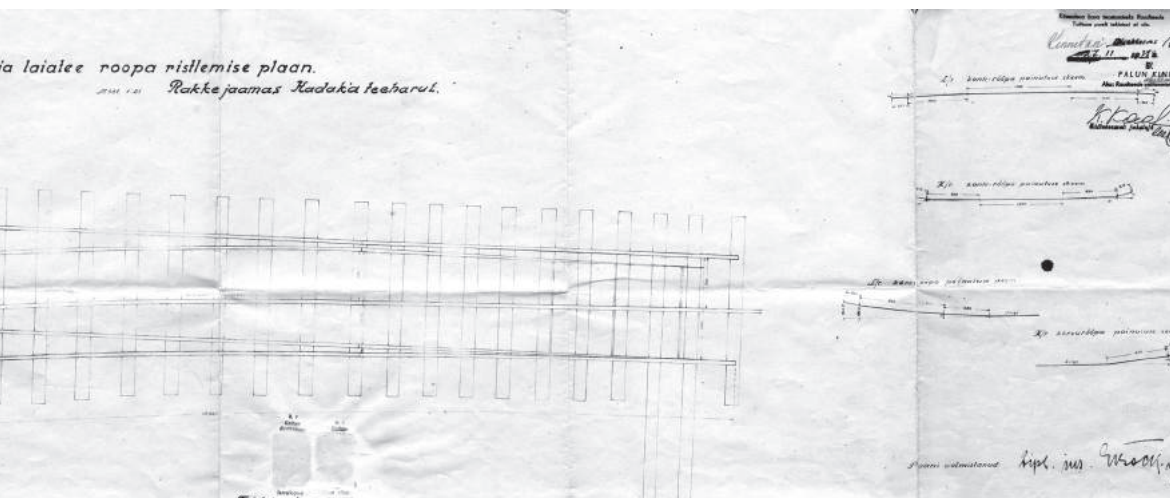
Lubjakivi transportimine ringahju

◀ Raudteevalitsuse ja Karl Kadaka vahel sõlmitud 6-leheküljelse lepingu esileht

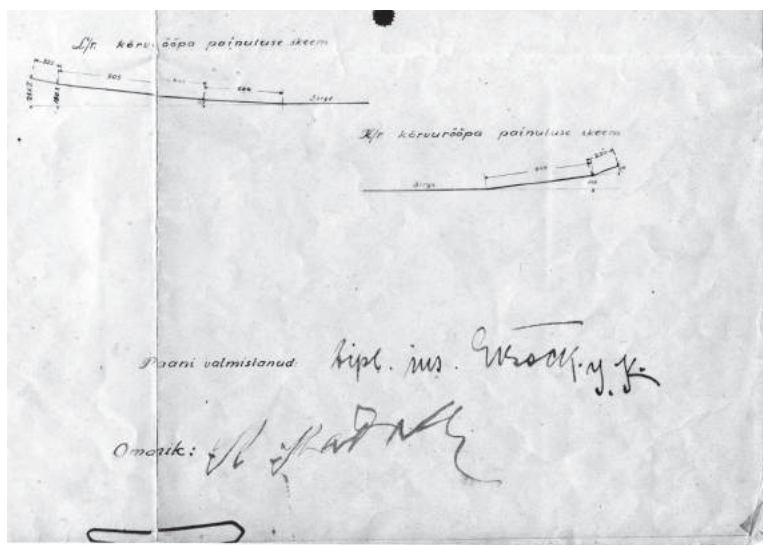

Kadaka vabriku
dokumendi
blankett

Kitsa- ja laiatee roopa ristlemise plaan Rakke jaamas Kadaka teeharul

Plaan kinnitus
Karl Kadaka allkirjaga

45 aastat järjest veeti paas Rakkesse väikeste auruveduritega. Kuna raudtee ei olnud korralikult ehitatud, tuli tihti mehi Rakkest või Kamarikult appi kutsuda, et rullikuid teele tagasi saada. Tekkis olukordi, kui töö ahjude juures seetõttu seiskus. Raske paekivikoormaga rulliku pidurdamine oli suurt oskust nõudev töö, eriti allamäge teelõikudel sõites.

Ringahjud asusid puidust seinte ja plekk-katusega 113 m pikkuses ja 30 m laiuses hoones. Hoone kõrgus ulatus 10 meetrini. Hoone sees ringahjude kõrval oli roobasteed.

Lubja laadimiseks asetses laiarööpmelise raudtee keskel kolmas roobas. See võimaldas tehase kitsarööpmelise veduriga tühje raudteevaguneid ette anda ja lubja täis laaditud ära vedada.

Kamarikul

Töoliste elust

Kadaka esimestel tegevusaastatel sai tema juures paemurrus ja lubjapõletamisel, kaupluses ning ladudes tööd ligikaudu 70 inimest. Suurem osa neist tegeles lubja tootmisega.

Kamariku ahjudel oli kaheksa kütjat. Neli kütjat töötas ühes meenas (vahetuses). Üks meena töötas 24 tundi järjest. Sellele järgnes 24 tundi vaba aega. Vahetus toimus kell 12 päeval. Kui ahi oli puid täis loobitud, oli vahel pisut hingetõmbeaegagi. Mõnikord heas tujus olles käis Kadak kütjatelt küsimas: „Kuda ahi läks?” Kuuldes, et hästi, saatis ta mees-tele pisut vabriku puskarit, pätsi sepikut ja heeringat. Kamarikul kujunesid välja erilised spetsialistid-lubjapõletajad. Enamik neist olid vanemad tugevad mehed. Nõrgad ei pidanud selle töö juures vastu, noori aga ei usaldatud. Nõrgemate meeste tööks oli puude vedu ahjude juurde.

Kevadel oli puude lõhkumine naiste töö. Hilisematel aastatel leidis ka kiviraiujate seas naisi.

Kahekümnenda sajandi algul töötas Kadaka juures juba üle 100 töölise. Pea 70 neist töötas lubjatootmises. Ülejäänud töölised leidsid rakendust saekaatris, veskis, ehitustel, sepikojas, kaupluses ja muudel töödel. Kuna Kadaka metsamaterjalid asusid 30–40 km

kaugusel Kärü metsades, lisandus talviste metsaveotöödega umbes 200 talumeest. Kadaka ülesostetud metsamaterjali vedasid Rakke jaama Avanduse, Salla ja Rakke valdade talumehed.

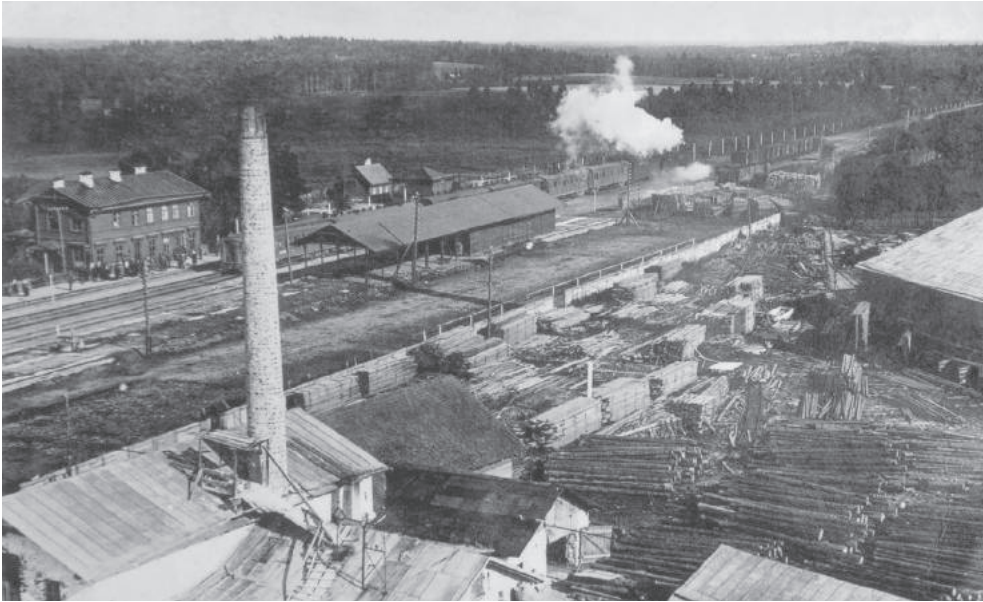
Tööliste seas olid enamuses Rakke, Edro, Tammiku, Väike-Rakke, Mõisamaa, Salla, Räätsvere, Ao, Liigvalla, Nõmme ja Hirla külade maata talupojad. Suviseid hooajatöölisi tuli kaugemaltki. Nii töötas Kamariku ahjude peal näiteks 40 vene rahvusest töölis Tveri kubermangust, kes sügisel sõitsid jälle tagasi oma kodukohta. Tööle tahtjaid oli sel ajal palju. Tööpuudus linnades ajas inimesed maalt tööd otsima. Pärast 1905. aasta revolutsiooni mahasurumist varjasid mitmed tagaotsitavad end Kamariku paemurrus. Vähetuntud koht andis selleks soodsa võimaluse. Politseiga olid Karl Kadakal suhted head. Vahel võeti koos napsu ja nii ei hakanud politsei sõbra tööliste järgi nuhkima. Pealegi ei osanud tööstur Kadak poliitiliselt kahtlastele töölistele erilist tähelepanu osutada. Tema nõue oli, et töömees pidi füüsiliselt tugev olema. Nõrga kehaehitusega mehi ta tööle ei võtnud. Paemurru tööliste hulgas leidus advokaate, kirikuõpetajaid, jaamaülemaid ja telegrafiste. Mitmed neist olid ülikooliharidusega. Peale 1905. aastat varjas end Kamarikul Kiievi ajalehe „Mõsli” toimetaja Rosenberg.

Tööle võtmisel tähtjaks kokku ei lepitud. Kellele töö ei meeldinud, võis päevapealt lahkuda. Uusi tulijaid oli küllalt. Ajaleht „Kiir” tõi oma 1917. aasta 41. numbris ära sõnumi: „Härä Kaddakal on siin (Rakkes) lubjavabrik, kus üle 80 töölise töötavad. Tööpäev algab kell 4 hommikul ja kell 8 õhtul lõpeb.”

Ülemöödunud sajandi lõpul ja 20. sajandi algul oli töö paemurrus väga algeline, aeganõudev ja raske. Algusest peale oli kogu töö lubjatehases rajatud inimeste ja hobuste füüsilisele jõule. Sellist isaisade käsitsi tehtavat tööviisi rakendati Kamariku paemurrus kuni 1945. aastani. Odavama tööjõuna kasutati 14–15-aastaseid poisse kergematel töödel. Peamiselt rakendati neid paekivi ja lubja transportimisel Kamarikult Rakkesse. Nende tööks oli hobuseid juhtida. Ohutustehnika oli sel ajal madalal tasemel. Iga paemurdja lõhkas kivi ise omatehtud laengutega. Surmajuhtumeid lõhkamise juures ei esinenud. 1916. aasta 1. novembril sündinud Erich-Osvald Einmann elas 92 aasta vanuseni ühe silmaga. Nimelt jäi ta 23. novembril 1939. aastal, olles 23-aastane, lõhketöödel ühest silmast pimedaks.

Tihti tuli ette kergemaid vigastusi. Kahe maailmasõja vahel oli Rakkess üks arst, kes teenindas mitme valla elanikke. Sellises olukorras kippus arstiabi tihti hiljaks jääma.

Tööaja pikkuseks oli 13 tundi. Tööpäev algas kell 5 hommikul ja lõppes kell 9 õhtul. Keskhommikut peeti üks tund ja lõunat kaks tundi. Päevatöölise palk tsaari ajal oli 80 kopikat, naistel 60 kopikat. Hiljem tõsteti päevapalka ühe rublani. Kolmekümnendate lõpuaastail oli töölise tunnitasuks 20 senti. Tükitöö tasu oli arvestatud selliselt, et ka sel viisil polnud võimalik rohkem teenida. Kes ikka väga pingutas, võis teenida paemurrus näiteks nelja kuuga sama palju kui külakooliõpetaja terve aastaga. Sellisel juhul kujunes tööpäeva pikkuseks 15–17 tundi. Nii raske tööga toimetulijaid oli siiski vaid üksikuid. Tööriistad olid tööajaks meestele kasutada antud Kadaka poolt. Algul maksti palka üks kord kuus, hiljem kaks korda kuus. Suurte peredega töölistel juhtus sageli, et nad palka ei saanudki. Võlguvõetud toidukraam arvestati palgamaksmisel maha ja nii tuli uus kaup kohe võlgu võtta.

Karl Kadaka saematerjali laoplat, esiplaanil veski ja saekaater. Foto aastast 1930

Töölise maja Kamarikul

Kui tööliste arv kasvas juba üle saja, oli Kadak sunnitud pakkuma kaugematele töölistele peavarju.

Kadak ostis küladest vanu kuure ja küüne, mis Kamariku paemurdude lähedal madalateks majadeks kokku klopsiti. Neid maju ehitas Kadak järk-järgult. See sõltus odava ehitusmaterjali saamisest. Seda töölistele ehitatud väikeste majade rühma hakati nimetama samuti Kamarikuks.

Lubjatöölise perede elumajad

Aidast ehitatud maja Kamarikul

Tööliselamud Rakkes

Korter koosnes tavaliselt köögist ja toast. Töölise varanduseks olid vaid hädavajalikud tarbeesemed nagu voodi, laud, kapp, pingid või taburetid.

Need korterid ei suutnud mahutada lähedal asuvate külade töölisi. Hirla, Tammiku ja Saunaküla mehed pidid töö käimiseks igal hommikul maha kõndima 10 kilomeetrit ja õhtul teist samapalju. Mõned käisid tööle veelgi kaugemalt.

Peale elumajade seisis paarisaja meetri kaugusel tee ääres kõrts, mille teenuseid suur osa töölistest sageli kasutas. Nii võis paari päevaga kogu palga ära kulutada. Ülejäänud päevad pidi pere tühja kõhtu kannatama.

Pae transportimisel hoburullikutega Kamarikult Rakkesse olid hobuseajajateks tavaliselt noored poisid. 1911. või 1912. aasta suviste viimasel pühal otsustanud poisid veel pühi pidada. Ostnud viina ja suupisteid kaasa ning sõitnud rullikutega Vaadu heinamaani. Valinud seal kena koha välja, rakendanud hobused rullikute eest lahti ja hakanud pidutsema. Kiviladujatel lõppenud kivid otsa ja nad läinud peremehelt asja kohta küsima. Kadak helistanud paemurru juhataja Steinbergile, et miks see paasi ei saada. Steinberg muidugi vastas, et rullikuid pole tulnud. Kadak rakendanud ise hobuse rulliku ette ja sõitnud Kamariku

Depooseinast läbi sõitnud vedur

poole. Poisse nähes hüüdnud: „Pojad, pojad, mis te vahite! Kivisi on tarvis! Sõitke ruttu!” Poisid sõitsid paemurdu, peremees aga pöördus tagasi.

Lõuna ajal, kui poisid hobused talli viisid, oli Kadak talli juures. Ta kutsus poisse: „Pojad, tulge rehetua juurde, aidake seal tühjad tunnid välja veeretada. Ma annan teile pärast kompevekki.” Poisid läksid. Kadak seisnud ukse juures. Tal olnud seal paras malk kaasas ning andnud sellega poistele mõne hea matsu kui poisid rehetoaast põgenesid.

Pikka aega töötas lubjatehases vedurijuhina Johannes Harjo. Ta oli hinnatud töömees, kuid armastas tihti napsu võtta. Eriti tunduks sai ta rahva seas sellega, et sõitis kord veduriga läbi depooseina tiiki. Pärast seda juhtumit oli Kadak lasknud depoo otsaseina märksa tugevamaks ehitada.

Põrgulikult kuum oli ringahjude juures kütjate töökohtadel. Veelgi raskem oli all lubja-laadijatel, kes kastidega lupja vagunitesse kandsid. Suu ees kandsid nad marlisidet, sest lubi on söövitava toimega. Tihti olevat olnud tööliste nina all lausa verenired. Ajalehe „Virumaa Teataja” endine ajakirjanik Valdo Einmann on Rakke lubjatehase ajaloost ajaleheveergudel mitmel korral kirjutanud. Kirjutises „Minu lubjapark”, arutleb ta oma noorpõlveaegse Rakke tehase tööliste elu-olu üle: „See töö vist panigi need kanged töömehed teemajas laudade taha istuma. Alkoholi mõju oli paljuski laastav, kuid selle taust elule, ühiskonnale ja selle arengule on olnud mitmekesisem, kui üldiselt arvatakse.” Oma endise kodukoha patrioodina valutab ta südant selle pärast, et midagi olulist on Rakkes igavikku kadumas. Tema arvates tuleks mõelda, kuidas Karl Kadaka aegseid tööstusmälestisi vähemalt tähistada.

Rakkes elav Väino Ots teab rääkida isegi raske töö tõttu toimunud tööliste streigist lub-

Jäakelder Lammaskülas 19. sajandi teisel poolel

javabrikus. Kuna töötatöölisi leidus külluses, võttis peremees paariks-kolmeks päevaks neid asendustöolisteks. Siis aga poetas juba õppinud endistele töömeestele paar krooni taskusse ja nad said oma töökohad tagasi. Lõpuks ei leidunud enam inimesi, kes seda ränkrasket tööd oleks teinud. Vahest seetõttu ringahjud hiljem suletigi.

Rakkesse ehitas Kadak ringahjude juurde kahekorruselise telliskivimaja. Maja seisab nüüd tühjana ning kannab rahva seas endiselt kasarmu nime. Teine maja anti tööliste kasutada poole kilomeetri kaugusel Pastimäel. Korterid selles majas koosnesid toast ja köögist või ainult pliidiga toast. Kui algul töölisel varastasid kütet Kadaka laoplasidelt, siis hiljem lubas ta seda võtta, sest nagunii oleksid nad varastanud. Mõni üksik tööline pidas lehma ja kasvas sigu. Ühe vakamaa kartulimaad andis Kadak kõigile soovijaile tasuta kasutamiseks.

Rahva seas kutsuti lubjatöölisi lubjakodinateks ja valgejalgadega meesteks. Enam levinud nimetuseks oli lubjasura.

Lammaskülas elav 1923. aastal sündinud Artur Harjo meenutab, et alustas Karl Kadaka juures tööd 15-aastasena. Tema hooldajaks oli töö juures Juhan Koka, kellega ta koos vedas Lammasküla lehmalaudast ja hobusetallist sõnnikut välja ning külvas hobukülvimasinaga vilja. Kõige raskemaks ülesandeks peab Artur Lammasküla töömehepõlves sepaõpilasena sepp Heinrich Teppi juhendamisel hobuseraua valmistamist. Tal on meeles seegi, kuidas sõja ajal Tammiku mäelt sakslaste lastud mürsud Lammasküla tärklisevabriku põlema süütasid.

Rahkla mõisas oli Kadakal piiritusevabrik. Artur Harjo meenutab seal viinavooris käi-

Viljapeks Lammaskülas Kadaka talus

mist: „Igal mehel oli ree peal 200-liitrine vaat. Varem olid mehed tagasiteel Rakkesse vaadidest viina võtnud. Vaadid olid aukude ette löödud punnidest tihedalt täis tikitud. Nüüd andis töödejuhataja Rahklas igale mehele topka piiritust. Artur oli samuti 16-aastase poisikesena selle joomisega hakkama saanud. Vaatamata sellele, et ta kohutava joogi peatselt välja oksendas, oli tal valjuhäälsel laulu jätkunud pooleks teekonnaks.”

Lammaskülas elas sel ajal umbes 100 inimest, kes kõik leidsid Kadaka juures tööd.

Artur Harjo osutab häärberi ühes otsas asuvale jääkeldrile, mida kasutati piima jahutamiseks. „20 x 50 cm suurused jääpannad tõmmati köite abil hobustega Tammiku järvest välja ning veeti regedega Lammaskülla,” ütleb ta.

Erich Einmanni abikaasa Linda kiviraiujana Kamarikul

Teravilja peksumasina vedu traktoriga

Koer Tiki, Ausi talu perenaine, Helene Johanna Kuldamaa ja tema tütar Melanie Kadaka tiigi sillal 1937. aasta suvel

Arturil on meeles poiste suvised kalalkäigud Onga jõele. Kalaretki võeti salaja ette ka Kadaka ehitatud paepõhjaga 4 x 8 m suurusesse kalatiiki, kus kasvasid pooles osas rohttaimed, teine osa oli selgeveeline. Poistel olevat õnnestunud nii mõnelgi korral sealt käsitsi kala kätte saada.

Tehas „Silikaat” 1932. aastal

Lubjakuningas

Pärast Esimest maailmasõda ehitamisele suurt tähelepanu ei pööratud. Eestis töötas vaid kaks tellisetehast. Nõudlust lubja järele ei olnud. 1920. aastate algul, kui riik müüs peremeheta jäänud vara, elavnes ka ehitustegevus.

1923. aastal asutasid mitu ehitusmaterjalide tootmisega juba varem tegelenud ettevõtjat uue ettevõtte, osäühisuse „Silikat”. Tallinnas Liival asuva tellisetehase omanik O. Amberg andis krundi, seadmed ja hooned. Nii oli 1923. aasta juulis Liiva-Ristil asuv tellisevabrik silikaattelliste tootmise alustamiseks valmis. 1925. aastal kuulutati tehas maksujõuetuks ja vallasvara läks oksjonile. Ometi tehas seisma ei pandud. Juhatuse liikmetele maksti palka. Nende kätte hakkasid kogunema osäühisuse aktsiad. Kuna „Silikat” tehase maad ja hooned kuulusid endiselt esimesele omanikule O. Ambergile, otsustati vormistada kinnisvare ametlik üleandmine osäühisusele „Silikat”. See tehing sai teoks 1928. aasta novembris. Karl Kadak, kellelt saadi põhiline kogus lupja, oli tehase töötamisest vägagi huvitatud. On teada, et 1926. aastast alates hakkasid osäühisuse osatähed kogunema kahe mehe kätte. Üks neist oli tehase asjaajaja-direktor L. Tõnson ja teine Rakke lubjatehase omanik Karl

Järvamaa rikkaim mees 80-aastane.

Karl Kadak – vaestest oludest võrsunud miljonite omanik.

Jõuluaupäeval tähistas oma 80-dat sünnipäeva Rakke suurtööstur Karl Kadak, keda võib täie õigusega pidada Järvamaa rikkaimaks meheks. Kui palju tal jõukuse mõttes aga üldse võistlejaid eesti soosi äärmiste ja 1880-urite ringkonnis, see on vastamata küsimus. Kuld kindel on see, et K. Kadaka varandus ei saa vist mõista ainult kümnete miljonitega. Hinnang Kadakale oleks vist teissugune, kui ta oleks omandanud varandusl pärimise teel. Kadak on aga kõik, mis tal on, teeninud ühe luimega kestel tänu oma sihkusele ja äri-mehe-geeniusele. See annab talle hoopis erilise värvingu.

Karl Kadak sündis 24. detsembril 1859. aastal Torma kihelkonnas Laius-Tähkvere vallas põllumehe pojana.

Oles võrsunud kehvadest maaoludest, on Karl Kadak oma isikliku töö ja hoolega tõusnud suurtöösturi seisukohale. Ka on Karl Kadak üks esimesi pioneere meie lubjatööstuse alal, viies selle tööstuse Eestis moodsamale ja ratsionaalsemale töötlemisviisile. Selleks ehitab Karl Kadak esimesena 1910 aastal Rakkes suuremad ja moodsamad lubjapõletamise ringahjud seni kasutamisel olnud põlluahjude asemel.

Kuid juubilari ei tunta mitte ainult agara töösturina, vaid ka eeskujuliku põllumehega.

Alati lahke ja abivalmis; oma tööliste ja teenijate eest isalikul hoolitseja — nii tuntakse Karl Kadakat.

Kõige selle kõrval on Karl Kadakal jatkunud taht ja aega osa võtta ka seltskondlikust tööst ja äritustest. Nii on tema toetusel ja abil püstitatud Rakke Haridus- ja tuletõrjeseltside nägusad hooned.

Vaatamata oma kõrgele eale, juhhib juubilar ise tänini oma ettevõtteid ja maapidamist

Karl Kadaka esimene auto. Foto 1923

Järva Teataja, 28. detsember 1939

Kadak. Oluliseks sündmuseks „Silikat” tehase ajaloos kujunes 1928. aasta lõpul toimunud juhatuse vahetus. Kõik teised endised juhatuse liikmed peale L. Tõnsoni lahkusid. Uuteks liikmeteks valiti Karl Kadak, kes oli sel ajal 69-aastane ja tema poeg Bruno Kadak. Peainseneriks, keda sel ajal tehniliseks juhatajaks nimetati, jäi L. Tõnson. 1929. aastal vahetati juhatusest lahkunud viimase „võõra mehe” asemele Karl Kadaka väimees, Tartu advokaat Karl Nurk. Pärast kuueaastast võitlust tehase olemasolu eest oli osäühisus „Silikat” muutunud ühe perekonna, tegelikkuses ühe mehe ettevõtteks.

Raamatust „75 aastat silikaattelliste tootmist Eestis” võib lugeda: „1930. aastate alguses, kui Kadakate perekond tehase oma valdusse sai, oli puhaskasu veel mitme aasta jooksul aruannete järgi null. Näiteks aastate 1932–1934 puhaskasu oli kokku ainult 1553 krooni, mis kõik kanti 1929. aasta kahjumi katteks. Seetõttu hakkas uus peremees kohe aktiivselt olukorda parandama. Üheks abinõuks kujunes tehase ülemäära suure maavalduse realiseerimine. Esimesed krundid elamute ehitamiseks müüdi juba 1928. aasta sügisel. Järgmisel aastal müüdi 5 krunti, järgmistel veelgi rohkem. Ostjaid jätkus, sest tollal arenes Nõmme

Laupäeval, 23. detsembril 1939

Sünnipäevalapsi

Rakke suurtööstur Karl Kadak
80-aastane

Karl Kadak sündis 24. detsembril 1859. aastal Torma kihelkonnas Laius-Tähkvere vallas põllumehe pojana.

Olles võrsunud kehvadest maaoludest, on Karl Kadak oma isikliku töö ja hoolega tõusnud suurtöösturi seisukohale. Ka on Karl Kadak üks esimesi pioneere meie lubjatööstuse alal, viies selle tööstuse Eestis moodsamale ja ratsionaalsemale töötlemisviisile. Selleks ehitas Karl Kadak esimesena 1910. aastal Rakkesse suuremad ja moodsamad lubjapõletamise ringahjud seni kasutamisel olnud põlluhjude asemel.

Kuid juubilari ei tunta mitte ainult agara töösuurina, vaid ka eeskujuliku põllumeheena.

Alati lahke ja abivalmis; oma tööliste ja teenijate eest isalikul hoolditseja — nii tuntakse Karl Kadakat.

Kõige selle kõrval on Karl Kadakal jätkunud tahet ja aega osa võtta ka seltskondlikust tööst ja üritustest. Nii on tema toetusel ja abil püstitatud Rakke Haridus- ja tuleterjeseltside nägusad hooned.

Vaatamata oma kõrgele eale, juhib juubilar ise tänini oma ettevõtteid ja maapidamist.

Daniel Matsen, baptisti jutlustaja, sündinud 24. det. 1888. a. Naissaarel Harjumaal.

Viktor Neggo, koolitöötaja sündinud 24. det. 1890. a. Kuresaares.

Hans Rebane, diplomaat, sündinud 24. det. 1882. a. Vana-Kariste v. Pärnumaal.

Otto Sternbeck, a.-s. Kopli kinnisvarade valitsuse direktor, sündinud 24. det. 1884. a. Albu v. Järva-
maal.

Eduard Osso, põllumees, sündinud 24. det. 1878. a. Ulila v. Tartumaal.

Egon Leppik, insener, sündinud 24. det. 1883. a. Viljandis.

Aleksander Piisar, ühistöötaja, sündinud 24. det. 1876. a. Vähmuta v. Järva-
maal.

4

Pühapäeval, 24. detsembril 1

Pühadeaegseid sünnipäevi

Sünnipäevi

Karl Kadak 80-aastane

Täna pühitseb oma 80 a. sünnipäeva Rakke suurtööstur ja seltside tegelane Karl Kadak.

Juubilar sündis 24. det. 1859. a. Torma kihelkonnas põllumehe pojana. Olles võrsunud kehvadest maaoludest, on K. Kadak oma isikliku töö ja hoolega tõusnud suurtöösturiks. Ka on juubilar üks esimesi pioneere meie lubjatööstuse alal, viies selle tööstuse Eestis moodsamale ja ratsionaalsemale töötlemisviisile. Selleks ehitas juubilar esimesena 1910. a. Rakkesse suuremad ja moodsamad lubjapõletamise ringahjud seni kasutamisel olnud põlluhjude asemel. Juubilari tuntakse ka eeskujuliku põllumeheena.

Kõige selle kõrval on K. Kadakal jätkunud tahet ja aega osa võtta ka seltskondlikust tööst ja üritustest. Nii on tema toetusel ja abil püstitatud Rakke haridus- ja tuleterjeseltsi nägusad hooned. Vaatamata oma kõrgele eale juhib juubilar ise tänini oma ettevõtteid ja maapidamist.

Pühapäeval, 24. detsembril 1939

Päevaleht, 23. detsember 1939

► Lehekülj 1934. aastal ilmunud raamatust „Koeru kihelkond”

Kafe subjektehas
„K. Kadaf“

soowitab oma tõrge-
wäärtuslikku supja.

Esindused üle Eesti.

linn jõudsalt. Kruntide suurus oli 1500–3000 ruutmeetrit. Olenevalt asukohast müüdi maad hinnaga 50 senti kuni 1 kroon ruutmeetri eest. Viimane krunt müüdi mais 1938. aastal. Kõik majad tehast kuni Rahumäe jaamani Pärnu maantee ja raudtee vahel asuvad kunagise O/Ü „Silikat” maadel.”

Tol ajal kirjutas ajaleht „Vaba Maa” Rakke lubjavabriku tegevusest 1929. aasta 135. numbris järgmist: „Rakke Kaddaka lubjatehas oli enne I maailmasõda suurimaid vabrikuid lubjapõletamise alal. Saadused leidsid turu üle laia Venemaa. Päevas vooris minema kuni 14 vagunit lupja. Sõja ajal vaibus töö tehases täielikult. Alles nüüd on tootmine tõusnud suhteliselt endisele kõrgusele, ehkki meie väike ehitusmaterjalide turg ei tarvita kuigi palju lupja. Lubja kõrge kvaliteedi tõttu on Rakke lubjatehas tõusnud elujõulisemaks tööstuseks omal alal. Vabrikus töötas suvel kaugelt üle saja töölise.”

Karl Kadaka 80. juubeli puhul ilmus erinevate ajalehtede veergudel kolm artiklit.

Pärast L. Tõnsoni surma 1935. aastal koondusid kõik O/Ü „Silikat” osatähed Kadakate perekonna valdusse. Kuigi formaalselt oli osanikke neli, oli tehase omanikuks praktiliselt Bruno Kadak. Tehase peajuhataja Bruno Kadak eelistas jätta iga-aastase puhaskasu osatähe bilanssi. Nii see aasta-aastalt suurenes, ületades 1939. aasta lõpuks 170 000 krooni. Ei ole teada, kas selle rahaga kavatseti uuendada sisseseadet või laiendada tehist.

Töö tehases seiskus 1939. aastal Euroopas alanud sõja ning muutunud poliitilise olukorra tõttu.

Täna on perekond Lehtla toaseinas alles maja ostuga kaasavaraks saanud Karl Kadaka seif

Kadaka saekaatri töölised 1930-ndate aastate lõpul. Ees istub Karl Kadak

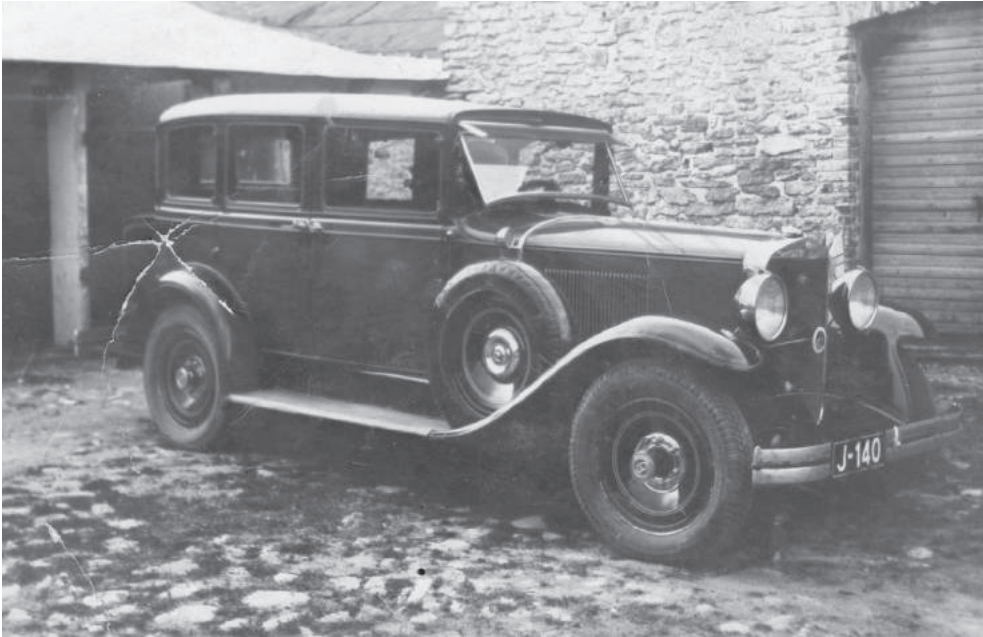
Peremees tööliste mälestustes

Kehaehituselt oli Karl Kadak suur tugev mees. Riides käis väga viletsalt. Seljas oli tal hall jope, mille riide rätsep Pärtel oli juba mitu korda teistpidi pööranud. Peas kandis kulu- nud mütsilodu, jalas katkisi kalosse – niisugune oli Rakke miljonäri igapäevane univorm. Linna minnes pannud ta enamasti selga teise ülikonna ja pähe pühapäevase valge mütsi. Proua, tütre ja pojad riietusid aga nagu miljonäri pereliikmetele kohane.

Rein Liivak teab oma Rakke lubjavabrikus töötanud isa jutustuse järgi rääkida, et kehva riietusega linnaskäik kord äriajamisel Kadakal suureks abiks oli olnud. Nimelt läinud Kadak Tallinnasse jõujaama mootorit ostma. Kui ta kaupmehelt mootori hinda küsinud, öelnud see kehvalt riides, lapitud rahakotiga ostjale poole odavama hinna. Kaupmees arvas, et sellest kerjuse välimusega mehest nangunii ostjat ei ole. Nõnda saigi poole soodsam ost teoks.

Vanemad töölised mäletasid Kadakat heatahtliku peremehena. Kui uus tööline tema juurde tuli, andis ta talle toiduaineid ja raha, ette teadmata, kas ta tema juures tööle asub. Alati andis ta oma töölistele võlgu. Samas võib seda tõlgendada kui kavala ärimhe võtet oma kukru kasuks.

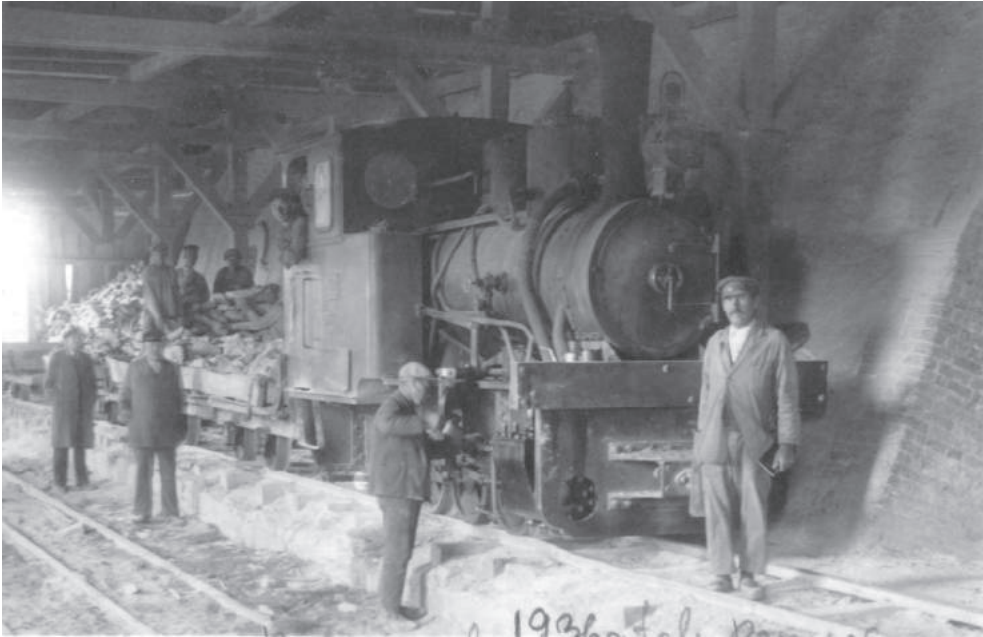
„Naga” Rakke elumaja hoovil. Foto 1934

Kadak oli ilmselt kõigi aegade kõige madalama haridusega miljonär Eestis. Kuigi räägiti, et ta ühe talve koolis oli käinud, ei olnud ta ometi lugema ega kirjutama õppinud. Oma ärimehelise karjääri algul tegi ta dokumentidele kolm risti alla. Seejärel hakkas ta oma nime trükitähtedega kirjutama. Alles elu lõpuaastatel õppis ta vaevaliselt allkirja kirjutama. Samal ajal oli tal väga hea peast arvutamise oskus. Juba karjas käies oli teda nähtud mõne suure puu ees mõttes seismas. Nimelt oli ta seal peast rehkendanud, et kui palju üks või teine puu võiks küttepuid välja anda. Hilisemas elus tegi ta kõik vajaminevad arvutused peast ja alati paremini kui mõni teine seda paberil suutis teha. Tal oli nii terav silm, et nägi kohe ära, kui teda millegagi petta taheti. Kui talumees tahtis talle 2,5 tihu palkide asemel pisut vähem pakkuda, öelnud ta koormale pilku heites: „Selle vähese eest ei maksnud metsa minnagi.”

Tema suurepärasest mälust räägib järgmine lugu. Kadak kaubelnud kord Rakke turult võõra talumehe käest kukke. Ta tinginud küll alla, aga talumees pole kopikatki alla jätnud. Kadakal tuli ikka nõutud hinnaga kukk ära osta. Kümne aasta pärast läinud sama talumees Kadaka poodi kaupa ostma. Proovinud, et kaupmees annab natuke hinda alla. Kadak, kes juhtumisi ise sel hetkel poes oli olnud, öelnud: „Kas sa kuke hinnast tookord jätsid alla?”

Karl armastas ise öelda, et ta sünnipäev oli kaks nädalat enne jõulupühi. Kord läinud kohalik kooliõpetaja oma laulukooriga naabrimeest üles laulma. Teenijad öelnud, et pere-mees sõitis rongiga Tallinna. Hiljem tuli aga välja, et Kadak oli selle öö hoopis puutöötöas hõõvelpingi peal maganud.

Lubjapõletuse ringahjude juures.
Haagise ees vasakul seisavad Karl Kadak ja tema taga poeg Paul. Foto 1936

Lubjapõletuse ringahjude lael.
Vasakult esimene Helene Johanna Kuldmaa, hilisem Kadaka virtin

**Karl Kadak oma elumaja ees Rakkes
1938. aasta talvel**

Kadaka proua armastas väga olenguid. 1913. aasta 10. juulil organiseeris tolleaegne raamatupidaja Karl Pärn meeskvarteti, kuhu kuulusid peale tema enese lubjameister Jaan Soo, raudteejaama telegrafist Alver ja Oskar Krusberg, Kadaka prouat tema sünnipäeval üles laulma. Kvartett võeti vastu söökide ja jookidega. Proua Pauline valdas saksa keelt ja oli niiõelda peenemast seltskonnast pärit. Karl käis muidugi prouaga olengutel kaasas, kuigi ta peenelt rääkida ei mõistnud.

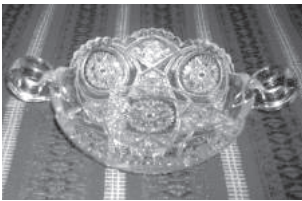
Kuna Kadakal oli hooajatöölise seas palju venelasi, tuli nendega rääkida vene keeles. Kadaka vene keel oli huvitav segu üksikutest vene- ja eestikeelsetest moonutatud sõnadest. Kui Kadak oli oma kitsarööpmelisele raudteele uue veduri saanud, läinud ta raudteejaamas manööverdava suure veduri juurde ja avaldanud oma rõõmu selle venelasest mehhaanikule: „Hei, gospodinn mehhaanik. Mennaa toose paravoss. Kamarik in Rakke, treeti klass i kitsaroopaline.”

Perekond Preem on ostnud oma majapidamisse Karl Kadakale kuulunud nurgapistme ja restaureerimist ootava puhvetikapi

Majapidajannad (vasakult) Anette Ovatski, preili Jürgens, Helene-Johanna Kuldmaa

Kadaka köögis kasutuses olnud kristallist lauaserviisist on tänaseni säilinud „juustukell” ja puuviljaalus. Viimases hoiti köögis puhvetikapi peal raha, mida kokk võis sealt turule sisseoste tegema minnes võtta

1930. aastal ostis Kadak endale kasutatud sõiduauto, mida ta ise ja töölised „Nagaks” nimetasid.

Kaugemaid sõite ei juletud selle autoga ette võtta. Tihti tuli lähedaltki autot hobusega koju aidata. Tavaliselt sõideti Rakke ja Lammasküla vahelisel teel. Kord pidanud Taava nimeline autojuht avarii tõttu Kleesmanni maja juures autoga üle kraavi põllule sõitma. Kui masin põllul olnud, küsinud peremees autojuhilt: „Taava, Taava, mispärasst sa siia sõitsid?”

Sel ajal oli Rakkes veel auto Albert Vaimelil. Kamariku töölised olid võtnud Vaimeli auto ja sõitnud sellega mitu korda edasi-tagasi Kadaka akna alt mööda, pudelid käes. Selle peale öelnud Kadak: „Ma tahan neil palka maha võtta. Mis nad mind narritavad.” Nii ta kärpinudki meestel palka sellepärast, et nemad autoga sõitsid nimme peremehe akna all.

Ühe korra oli Kadak oma autoga siiski Paide sõitnud. Seal maamõõtja juurde sisse astudes öelnud kohe: „Tulin kohe oma otuga.” Maamõõtja käskinud Otul siis ka tuppa

**Anna Kuldmaa tütre Melanie pulmad Rein Mändlaga 19. märtsil 1939.
Vasakult kolmas Karl Kadak**

tulla, et mis ta seal õues külmetab. Alles siis selgunud, et Kadak tuli oma autoga.

Töölised püüdsid peremehe tagant varastada. Kord läinud kaks meest öhtul hilja veskist koju, varastatud jahukott õlal. Mehed olid ise laulnud: „Kus jäi see Karli jahukott, ei seda tea ei hiir ei rott.” Kadak kuulnud teisel pool aeda ja mõelnud, et mehed on purjus ning lausunud valjult: „Laulge, laulge, küll te homme tööle tulete.”

Elu Hugo arvas 1915. aasta lihavõtetepühade ajal, et pühadeks kuluks perele maiustusi hankida. Ta küsis Kadaka aidamehelt: „Kuule, ma viin selle biskviidikasti ära.” Aidamees vastas: „Vii, kui sisse kukud, siis mina ei vastuta.” Elul oli plaan valmis. Kui peremees juhtub otse vastu tulema, siis ta ütleb, et kästi poodi tuua. Kui peremees trehvab kaugemalt tulema, siis küsib peremehelt, kas ta tohib selle tühja kasti endale viia. Kui ei tulegi vastu, läheb ta oma teed.

Karl Kadaka virtin ja põetaja Anna

Töölised lubjapõletusahju lael. Paremtalt esimene Martson, kaabuga Paul Kadak

Mees võttis kasti kaenlasse ja kohtaski Kadakat, kuid eemalt. Mees hüüdnud: „Kuule, peremees, kas lubad, ma viin selle tühja kasti endale näopesu kausi alla!” Kadak vastanud: „Vii, vii, poju. Neid on siin tühjasi küll.” Nõnda oli Hugol pühadeks küllalt maiustusi.

Vahel müüsid mehed Kadakale tema enda metsast lõigatud puid. Ükskord jäid kaks meest peremehele vahele. Kadak ei kaevanud kunagi kedagi kohtusse, vaid karistas neid ise. Ta käskis meestel maksta trahvi selle eest, mis tema oma maa pealt on endale ostnud. Nende meeste trahvisummaks oli kümme krooni, mis võrdus viie päeva palgaga. Mehed läksid Kadaka juurde paluma, et see trahvi vähendaks. Neil olevat väikesed lapsed ja pere näljas. Kadaka süda heldis ning ta vähendas trahvi kahele kroonile. Teinekord trahvis Kadak ühte töolist jälle kahe krooniga selle eest, et see saekaatris suitsetas. Trahv tuli mõlemal korral viia nagu alati, Simuna kiriku koguduse kassasse. Kadak oli armastanud öelda: „Varastate, mis te varastate, aga vaeseks ei jõua te mind ikkagi varastada.”

Väinjärv olevat olnud Kadaka järv, kus ta käis kala püüdnud. Kord oli mingi oleng tulemas, ning selleks puhuks otsustati kala püüda. Kadak saatis poja koos paari mehega kalale. Mehed läksid järve äärde ning hakkasid jooma. Pidu kestis hommikuni. Hommikul koju sõites mõtlesid nad, et mida teha, kala ju ei ole. Õnneks oli Rakkes turupäev. Mehed ostsid turult kala ja viisid koju. Söögi ajal Kadak kiitis, et oma järvest ja oma poja püütud kalal on ikka parem maitse küll kui Peipsi järve kalal.

Kord, kui tuletõrje tahtis Kadaka käest pritsi ja voolikute ostmiseks raha, ei andnud ta seda. Kui aga tema enese lauavirnad põlema läksid, oli ta jooksujalu pritsimeeste juurde läinud ja öelnud: „Võtke kõik, võtke kõik! Ainult kustutage tuli.”

Ühel päeval jäänud viis hobust rullikute alla. Tavaliselt lõhkusid rullikud küll ainult hobuste jalaluud, kuid töövõimetud loomad tuli ikkagi hukata. Tolleaegsed töölised mäletasid, et peremees ei võtnud hobuse surma läbi tekkinud kahju kunagi enda kanda. „Võ-

tame aga üle liha,” armastanud ta sel puhul öelda. See aga tähendas tema keeles kõikide tööliste palkade kärpimist. Tööliste seas oli välja kujunenud kõnekäänd „Soola hind jälle tõuseb” sel puhul, kui mõni hobune rulliku alla jäi. Tõepoolest oli Kadakal kombeks soola siis järgmisel päeval kallima hinnaga müüa.

Kadakale ei meeldinud, et mehed töö ajal viina võtsid. Kord tulnud Sirevere viinavoor Rakke jaama. Kui lubjatöölised läinud viina tahtma, hakanud Kadak pragama: „Te ei tohi minu tööliste viina müüa.” Mõnikord juhtus, et töölisel purjuspäi tööle tulid. Kadak ei tahtnud neile hobuseid anda, et ajavad hobused jalust vigaseks. Meestel oli siis julgust öelda: „Aga kuidas peremees Simunas viina müüs?” Kadak karjunud vihaselt vastu: „Ma müüsin veega pooleks!”

Aega ei olnud Karl Kadakal kunagi. Kõige kiirem oli lõuna ajal. Siis liikus ta ringi ja näsis taskust leivatükki. Kui leib otsas oli, vilistas ta vahel mõnda harjumuspärast lauluviisi.

Karl Kadakale raha teenimiseks tegid rasket tööd kõik tema töölisel, keda ta omal usalduslikul ja heldinud moel kohtles. Linda Abo, neiuna Vildmaus, kes oli Rakkes Gustav Püssi kaupluses müüjaks, meenutab, et Kadak võttis kord kuus Püssilt kauba. Müüja käis iga kuu lõpul Kadaka raamatupidaja juures arveid võrdlemas. Kadak öelnud alati talle väga sõbralikult: „Vaata tütar, et kõik korras oleks.”

Üks Mustvee kandi mees tulnud vabrikust tööd otsima. Köögist anti talle päts leiba ja nael heeringaid. Hommikul pandi mees lubjaahju luuke lahti võtma. See oli nii halb töö, et võttis lausa ninast vere välja. Mees öelnud: „Ta andis terve leiva ja nael heeringaid ka. Katsun need tasa teha ja panen edasi.” Kadak oli parajasti tulnud ja pärinud: „Kuda läheb?” Mees vastanud: „Mis ta läheb. Kas otsid ka tööd?” Mees polevat katkises vammuses peremeest ära tundnud.

Kevadel äestati Kadaka haruraudteel lund, et see kiiremini sulaks. Kord sõitnud äsja-äestatud raudteel Simuna kirikuõpetaja Aleksander Mägis, kes aastani 1937 kandis nime Aleksander Ferdinand Mäggus, alias Mäggis. Kirikumeest raudteel näinud töömees läinud kohe Kadakale kaebama. Kadakal olid head suhted selle tõelise põllumehest Simuna kirikuõpetajaga, kellel oli 12-st lüpsilehmast koosnev tõukari, 3 hobust ja kogu vajalik põllumajandustehnika. 1938. või 1939. aastal oli Karl Kadak Simuna kirikusse ahjud lasknud ehitada. Nõnda andnud Kadak seekord kaebama tulnud töömehele 10 krooni ja käskinud tal vaikida.

Rahva kõnepruugis nimetati Karl Kadakat „vana Kadakas”. Arvatavasti oli poeg Bruno päri sellise nimega. Miks muidu on ta ühes oma ülikooli dokumendis perekonnanime järel märkinud sulgudes (Kadakas).

Pärast abikaasa Pauline surma vastutas teenijate töö eest preili Jürgens. Kööki kutsuti abitööliseks Kiltist pärit, varem vabrikus ringahju lael puulõhkujana töötanud Helene-Johanna Kuldmaa. Nii pereliikmete kui tööliste seas kutsuti teda lihtsalt Annaks.

Nadalama külas elava Rein Liivaku isa Aleksander Liivak oli rääkinud järgmise loo: „Kord saadetud purupurjus Kadaka noorem poeg Paul rongiga loomavagunis Tartust koju. Kadak käskinud jaama tuua kahe hobuse plaanvankri, sest saadetiseks olevat tõupull, kes

Vaade Kadaka elumaja hoovile 2009. aastal

võib lõhkuma hakata. Tõstetud siis vagunist heinad vankrile ja asetatud neile Paul, kellele isa nähvanud piitsaga paar sirakat. Seejärel andnud peremees igale mehele pudeli viina raha ja käskinud suu pidada.”

Kui poeg Paul oli isalt lubjavabriku töö juhtimise üle võtnud, lasknud ta mõnegi mehe töölt lahti. Siis sundinud Kadak poega enamikel juhtudel mehed tööle tagasi võtma. Ta ei lubanud pojalt nii kergekäeliselt töölistega ümber käia.

Rakkes elav Erich Leissoo, kelle isa töötas Karl Kadaka lubjavabrikus, käis 16-aastase noormehena sageli isa töö juures. Nendelt käikudelt on meelde jäänud lubjavabriku südamliku olekuga peremees. Ta mäletab, et Karl Kadakal olid alati taskus kahekroonised rahatähed. Päril mitmel korral oli ta Erichi isa enese juurde kutsunud ning talle 2 krooni ulatanud. Erich oli rohkem suhelnud Kadaka poja Pauliga. Ta meenutab: „Paul mobiliseeriti nõukogude armeesse, kus Velikije Luki all sattus sakslaste kätte vangi. Tagasi koju tuli Paul 1941. aastal. Lõplikult lahkus ta Eestist Rootsi 1944. aastal ning asus seejärel elama Chicagosse.”

Artur Harjo meenutab, et peremees Karl käis Lammaskülas töölisi üle vaatamas oma „Nagaga”, mille roolis oli keegi Rakke mees. Alati oli autos kaasas olnud joogiks kast limonaadi. Kui auto mürin töölistele kõrvu kostis, asusid need usinalt tööle.

Linda Lehtsaare ema Alvine töötas Kadaka lubjavabrikus puulõhkujana. Linda käis sageli lapsena emaga kaasas Kadakalt piima ostmas. Talle meenub, et hoovil liikus suu-

rel hulgal kanu ja parte. Tema lapsepõlve suurimaks hirmuks olid seal ringikõndivad kal-kunid.

Kamarikult pärit, praegu Rakkes elav Lembit Teede oli 16-aastasena Karl Kadaka lub-javabrikus tööl. Ta rookis „sussiku” (nii nimetati rahva seas Kamarikult paasi vedavat auru-vedurit) teelt lund. Tööde juhatajaks olnud kurja olekuga ja nõudlik, Kadakale lojaalne Ausi nimeline mees. Lembit Teede mäletab, et esimeseks direktoriks, kes Karl Kadakalt lubjavabriku üle võttis, oli Ernst Ots.

Väino Ots teab rääkida, et kui tema onu Ernst Otsal tuli Rakke lubjavabriku direktori ametisse asuda, oli Karl Kadak väga haige. Ta olevat öelnud: „Ah sina poja võtad siis lubja-vabriku minu käest ära.” Selle peale olevat Ots vastanud: „Ei võta mina sinu käest vabrikut ära. Töölised valisid mind.”

Anna Kuldmaa tütre tütar Valli Liivak räägib oma ema Melanie Mändla mälestuste põhjal: „Karl Kadakal opereeriti põiekivid. Ta oli voodihaige, kui teda taheti oma majast välja ajada. Nõukogude valitsus tahtis teda ära viia. Töömehed peitsid Kadaka ära. Nad ei andnud teda välja, sest ta oli olnud neile hea peremees.”

1953. aastal teostas Rakke lubjatehase korstna värvimis- ja toestamistöid Leningradist kohale kutsutud ehitusbrigaad. Ühtlasi eemaldati üles viiva redeli alumised astmed, sest juba kolmas lubjatehase töömees, vindisena eriti humoorikas Ants Maitsalu, oli mööda korstent üles roninud. Rahva seas teatakse, et ta olevat seda teinud aadama ülikonnas. Peainsener Endel Luik pidi Antsu pikka aega veenma ja paluma, kuni ta sealt kainemaks tuuldudes alla ronis.

Borja Lehtla tuli 23-aastase noormehena Rakke lubjatehasesse tööle. Ta töötas tehases neli aastakümnet – esialgu lukksepana, mehaanikuna, masinisti, meistri ja tsehhijuhata-jana. 1975. aastal sai temast Rakke Lubjatehase direktor. Uhkustundega meenutab Borja Lehtla, et tal oli siiski üks kord võimalus näha selle tehase, mille direktoriks ta ise hil-jem oli, asutajat. „Tehase kontori ees seisis pikka kasvu, rahuliku olekuga, tugev, hallipäine mees,” meenutab Lehtla.

Karl Kadak ja tema lähedased

Jaagup Koppel

Kehala körts

Karl Kadaka abikaasa, 1877. aasta 22. juulil sündinud Pauline Koppel oli Karlist 19 aastat noorem. Pauline oli Kehala kõrtsmiku, hilisema Küti vallavanema Jakob Koppeli vanim tütar.

Kõrtsis käidi ihu soojendamas ja tuju tõstmas. Kehala kõrtsmik Jaagup Koppel oli nii ööl kui päeval valmis teelisi vastu võtma. Kehalasse kõrtsmikukuks tuli Koppel 1880. aasta paiku kusagilt Mustvee kandist. Joomased mehed olid riiuhimulised, kaklusi juhtus kõrtsis alailma. Koppel, suur ja turske, jagas viina ja pidas sulase abil kõrtsis korda.

Raely Viirsalu, tuginedes oma isa Heinrich Rohtsalu mälestustele, kirjutab oma raamatus „Külarahvas” järgmist: „Kuni 19. sajandini tähendas vald vaid ühe mõisa talupoe-gadest kogukonda. 1866. aastal kaotas mõisnik haldusvõimu valla üle. Valla asju hakkas korraldama valla volikogu eesotsas vallavanemaga, kes valiti peremeeste, mitte vabadike hulgast. Vabadikud olid maatamehed. 1890. aastal ühendati vallad suuremateks üksusteks. Kulina, Küti, Inju, Meriküla, Viru-Jaagupi, Vinni ja Voore vallad ühendati Küti vallaks. Palgaliseks tööjooks ühendatud vallas oli vallakirjutaja. Vallavanema amet oli esialgu au-amet. Vald pidi oma sissetulekutest hoolitsema urjadniku, koolmeistri ja vallatalitaja palga eest. Vallatalitajal oli tegemist vallateadete laiali kandmise ja muude täitevametniku asja-dega, mis temalt aega nõudsid. Seepärast tuli talle palka maksta. Ametikohustuste täitmisel pidi vallatalitaja kaelas kandma ametiraha. Mõisa ajal kandis vallatalitaja laiali mõis-niku kärke. Vallatalitaja valiti valla täiskogu poolt, kuhu kuulusid peremeeste, vabadike ja mõisameeste saadikud. Küti valla esimeseks vallavanemaks valiti endine Kehala kõrtsmik

Jaagup Koppeli härjalaut talvel 2011

Jaagup Koppel. Vallamaja ehitamisplatsiks pakkus ta oma teeäärset kadastikku, 13 kilomeetri kaugusel Rakverest.

Jaagup Koppel oli ettevõtlik mees. Pärast kõrtsi sulgemist jätkas ta hangeldamist pullide ja härgadega.” Pullide kasvatamiseks ehitas Koppel suure raudkividest lauda, mis praegu kuulub OÜ-le Voore Farm. Kahjuks seisab hoone hetkel tühjana. Küll aga ehitab Kehala kõrtsihoonesse üks ettevõtlik eesti mees autoremonditöökoda.

1899. aastal lõi Koppel agaramate meestega mesti ja koos asutasid nad põllumeeste seltsi, mis hiljem ühendati Rakvere Põllumeeste Seltsiga. Viru-Jaagupi Põllumeeste Selts avati 8. augustil Küti vallamajas. Presidendiks sai Küti parun Stackelberg ja asepresidendiks Jakob (Jaagup) Koppel Kehalast. On teada, et 19. septembril 1899 esines Jakob Koppel Jaagupi Põllumeeste Seltsi koosolekul kõnega. 1902. aastal Küti vallamajas toimunud koosolekul nimetati Jakob Koppel seltsi laekuriks. Seejärel asutas energiline Koppel Viru-Jaagupi Tuletõrjeseltsi. Ta oli ka kohaliku haridusseltsi asutajaliige. Koppel jõudis väga palju. Ta mõtles isegi kohaliku kiriku peale. Kiriku tulude suurendamiseks korraldas ta basaare.

Kodu-uurija Alise Vaasma, Viru-Jaagupi kooli kauaaegse kirjandusõpetaja ja tema lapselapse Taavi koostatud, 2004. aastal ilmunud raamatus „Viru-Jaagupi läbi aegade” on kirjas: „Herra Koppel rääkis piimalehmadest ja piimatulust ja kunstsõnniku kasust ning soovitas soojal sõnal kunstsõnniku ostmist, mis kõige kergem on suuremate pidajatega ühes tellida.” Samast teosest leiame: „Viru-Jaagupi Ühispanga asutamise mõte liikus juba 1905. aastast alates. Panga asutamise eeltöö tegijate hulgas oli ka taluomanik Jakob Koppel, kes 1911. aastal Jakobi Laenu-Hoiu Ühisuse esimesse juhatusse valiti.”

Raamatust „Külarahvas” võime lugeda: „Jaagup Koppeli tütrele tuli kosja Karel Kadak, kirjaoskamatu mees. Koppel sügas kukalt, et kas võib ikka oma tütart anda naiseks mehele, kes oma nimegi ei mõista kirjutada. Andis siiski ja Koppelile väärilise kaasavaraga. See oli mõistlik tegu, sest Kadak osutus meheks, kes oskas rahaga midagi ette võtta. Tema on seesama Kaddak, kes pani Rakke lubjatehasele aluse. Kui rongiga Rakkest mööda sõita, võib lugeda lubjatehase kõrge korstna kividelt: „KADDAK”.

Karli ja Pauline esimene poeg Bruno Harald sündis 8. märtsil (24.02 vana kalendri järgi) 1898. aastal Rakkes.

Kooliteed alustas Bruno Rakkes. Seejärel lõpetas ta Tartu Aleksandri gümnaasiumi.

Hiljem õppis Bruno Kadak Tartu Ülikoolis mitmes teaduskonnas. Ülevaate tema üliõpilaselust annavad Tartu Ajalooarhiivis säilinud dokumendid, millede koopiad siin iseenda eest ilmekalt kõnelevad.

Bruno Kadak astus vabatahtlikult Eesti rahvaväkke 22. jaanuaril 1919 ja määrati soomusrongide diviisi intendantide valitsuse kirjutajate komandosse. Sama aasta 16. detsembril ülendati sõjaväeametniku asetäitjaks ja nimetati intendantide valitsuse keskohtalase ametikohtade juhatajaks.

Bruno abikaasa, Tartust pärit Erika Regina Kapsta oli sündinud 6. jaanuaril 1904. aastal.

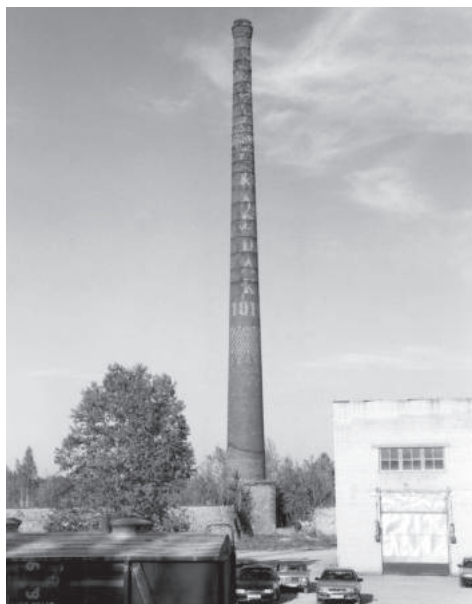
12. aprillil 1925. aastal sündis Erikal ja Brunol tütar Helge, kelle nad said lapsendada alles oma abielu registreerimise ajal, 14. jaanuaril 1929. Bruno ema Pauline oli Erika ja Bruno abielu vastu niivõrd, et suutis veenda isa Karli maksma Tartu kirikuõpetajale selle eest, et ta neid ei laulataks.

Helget jäi läbi pikkade aastate saatma ta enese poolt lapsepõlves välja mõeldud hellitusnimi Dotty.

1933. aastal ehitas O/Ü „Silikat“ peajuhataja Bruno Kadak Rulli tänavale Karl Kadaka maavaldusele omale elumaja. Sisse koliti 1934. aastal. Paraku jäi aeg selles kenas kodus elamiseks üürikeseks. Juba 1940. aasta suvel, kohe peale nõukogude võimu kehtestamist Eestis, tõsteti Bruno pere majast välja. Suur osa sisustusest jäi maha.

1941. aasta 14. juunil küüditati Bruno pere: 6. veebruaril 1939. aastal sündinud 2-aastane poeg Kaarel Alar, tema 16-aastane õde Helge ning nende 37-aastane ema Erika Siberisse. Kuna isa Bruno oli surnud 5. juunil 1941, võeti tema asemel pere neljanda liikmena kaasa tütre perel külas olnud Erika 65-aastane haige ema Marie Kapsta, kes juba järgmisel kevadel suri. Siberist ei tulnud tagasi ka ema Erika. Teda sunniti öösel teele asumaa elukoha poole, kus olid tema lapsed. Järgmisel hommikul leitud rõivatükid reetsid ta kohanemise nälgjate huntidega. Helgel ja tema väikevennal tuli edasi elada kahekesi.

Kui vanemateta kolmeaastane nälga kannatav Kaarel oli olnud kord uppumisohus, kukkunud tõrvatünni ja oleks äärepealt huntide saagiks langenud, kirjutati emapoolsele kaugel sugulasele, et see poisile järele tuleks, et vältida tema hukkamist. 1946. aasta suvel tõi Liidia Roose poisi Eestisse. Veelgi enam, Liidia Roose lapsendas ta. Nii sai Bruno

Rakke lubjatehase korsten kevadel 1999

Bruno Kadak gümnaasiumi lõpetamisel

Koopia 3

Свадебство о рождении и крещении.
Выписки из книги рождений и крещений вальвиско-
Литванского прихода от Симонос
в Сомаскии.

Тиньона востановил дванадцатилетний / 1899 года Пингвин
декабря 12/1 февраля в 7 часов 5 мин в востановил
в Сомаскии (Литва) и крещенный в 12 часов 1899 на
в вальвиско-Литванский приходе на дому пострани Ф.Танкери
страница о рождении.

Бруно Каралдь (Востановил)
Отец: Кухня Карло Францисо Кадан, сын
Куртале
Мать: Тучини, урожд Кемас
Сватерство: Александр Тучин
Александр Мух
Тучин Рикардо Мух
Сватерство Марк Сватерство
Анаст Марк Мадан

М. уприн
Соборный приходе сиб востановил в востановил
сватерство сиб востановил востановил востановил

Сн Симонос
10 мая
1897
№ 217

М. уприн
sub fide patroni
/ подпись
Танкери приходе Сн Симонос

Koopia Bruno Kadaka sünni- ja ristimistunnistusest

Koopia

Министерство Народного Просвещения.
Александр
Тучинский
Министр Александр Иванович Востановил

Дать сию
свою копию Бруно Каралдь Кариниусу Кадану
Кадану / вальвиско-Литванскому востановил в востановил
в востановил 24 февраля 1898 года в востановил в востановил
в востановил, в востановил, в востановил в востановил
в востановил Министр Александр Иванович Востановил
в востановил в востановил 1898 года, при востановил в
востановил, востановил в востановил 1898 года и востановил в
востановил востановил в востановил, при востановил в
востановил востановил в востановил.

Предметы гимназического курса	Присвоенная оценка
Записка Тучин	востановил / 18/
Русский язык и грамматика	востановил / востановил / 19/
Филологическая пропедевтика	востановил / востановил / 19/
Латинский язык	востановил / востановил / 19/
Греческий язык	востановил / востановил / 19/
Математика	востановил / 18/
Математическая география	востановил / 18/
Физика	востановил / востановил / 19/
История	востановил / востановил / 19/
География и природоведение	востановил / востановил / 19/
Немецкий язык	востановил / 19/
Французский язык	востановил / востановил / 19/

Easti Vabariigi Perekonnaseisuametkonnast

PEREKONNASEISUAMETI TEATIS

R-286
p. 11. 91

Isikunimeks .....
Vastavalt kod. ....
avaldamiseks, kelle elukoht .....
/ registreeritud .....
Teatama, et KADAK, BRUNO, KARALD, ...
sünninud 24.02.1898 a. l. ...
abielusid .....
suri .....
Tema vanemad isa KADAK, KARL ...
ema KADAK, PAULINE ...
Abit: Simeon ... l. l. ay 1898 ...
Märksused: ...
Perekonnaseisumeti peadirektor
juhataja: ...

Koopia perekonnaseisuameti teatisest

Tartu Aleksandri gümnaasiumi hinnete leht

Кадака, Бруно Карлович
 принят в Юрьевской Университет, на Юридическом
факультете, отделение Криминальное
24 Октября 1918 г. Матрикуль № 28637.

Опись представленных в Университет документов:

Метрическое свидетельство от	19	г.	№	
Апостиль <u>удостоверение</u>	от	24 Октября	19	г. № <u>603</u>
Свидетельство	от	19	г.	№
Свидетельство о прохождении правового курса от	19	г.	№	
Свидетельство о сдаче экзамена по юридической специальности от	21 Октября	19	г.	№ <u>23446</u>
Документ о посольстве от	19	г.	№	
Фотографический снимок				

Расписки в получении документов:

Удостоверение этим, что все материалы
все эти документы; копии выданы в порядке
и хранения 20 октября 1918 г. и копии выданы в порядке
удостоверения от канцелярии университета
Кудряков

Присв
 18 1/2 18.

Bruno Kadaka Tartu Ülikooli toimiku esileht ja tekst lehe pöördelt

261/28637

Последний Семестр Юрьевскому Университету.

Примечание
 27 Октября 1918 г.

Включено в число курсов Юрьевской Университета Императора Александра I Канцелярия Императорского Высочайшего Удостоверения от 24 Октября 1918 г. по Канцелярии на 23 Бруно Карловича Кадака (Кадаков).

Время.
 Примечание при сего удостоверении об окончании курса Юрьевской Императорской Канцелярии и свидетельстве об окончании Высочайшей Канцелярии, которое же прислано Канцелярии Императорского Высочайшего Удостоверения от 24 Октября 1918 г. по Канцелярии на 23 Бруно Карловича Кадака (Кадаков).

Копированный документ.
 Кудряков

Присв
 18 1/2 18.

Присв
 18 1/2 18.
 Канцелярия на 23 кд 1

E. N. S. V.
 TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI
 PEARAAMATUKOGU

Lo. 1 1918

№ 22

Tõendan sellega, et Bruno Kadak
 on Riikl. Ülikooli raamatukogust võetud raamatud tagasi toonud ja et raamatukogul mingisuguseid nõudmisi tema vastu ei ole.

Ülikooli raamatukogu direktor: F. Puksoo

Tõend Tartu Ülikooli raamatukogu direktori Friedrich Puksoo allkirjaga

Bruno Kadaka palve Tartu Ülikooli rektorile

Tartu Ülikooli
 N° 402
 11. IX. 1922

Tartu Ülikooli Rektoriile.

Mat. loodust. keemia
 ja füüsika osakond
 Kadak, Bruno Karl'i
 mat. loodust. teaduskond
 Tartu ü. n. 6 k. 1.
 Matr. 1222.

ad al

Palve.

Palun mind mat. loodust. teaduskonna
 mat. ülevaate füüsikaosakonnas kaubandus-
 osakonnas peale.

B. Kadak

Ministritekriitika
 1922. IX. 24.

Tartus
 1922. IX. 24.

Palve

Kadak, Bruno Karl'i

on TARTU ÜLIKOOLI üliõpilaseks kinnitaks
 mat.-loodust. teaduskonda
 osakonda vastu võetud.

15. Septemb. 1922 a. matriklil N° 1222

DOKUMENDID, mis ülikooli astumiseks ettepanud.		Alg- kuu	Ara- list
I. Waduse (metrika) tunnistus	192		
N ^o _____			
II. Haridustunnistus	192 N ^o _____		
III. Tunnistused täienduskomitee kohta			
IV. Kodukanduse tunnistus (pass)			
V. Sõjaväeteenistuse tunnistus	192		
N ^o _____			
VI. Haridusministeeriumi laha	192		
N ^o _____			
VII. Piletopidid			

Taas üliõpilane

Üliõpilasele maha nõudmise korraldus
 28. IX. 1922 a. Rektori
 K. K. K.

Tartu Ülikooli Rektoriile.

Bruno Kadak
 t. 6. k. 1. Tartus

Palve.

Palun mind uuesti Tartu Ülikooli
 füüsika-kaubandusosakonnas peale immatri-
 kulatsiooni, sest olen tänuks nii temaatilise
 pärast erimatrikulatsiooniga.

B. Kadak

Tartus
 1922. IX. 24.

Uus palve

2. Tartu Ülikooli Rektoriile.

Sin juures oma dokumentide saates,
 palun mind Tartu Ülikooli füüsika- matema-
 tika teaduskonda I u kursuse peale üliõpilase-
 na vastu võtta. Mat. loodust. teaduskonna
 tunnistus välja saata, et selline teie poolt
 taastatuks ei ole. Tänuks dokumentid saan-
 dan lähemal ajal.

Lisa: 1) matrikel N° 28637 / välja andud Tartu
 Ülikooli poolt, 2) haridus- ja täienduskomitee
 N° 191, 3) sõjaväeteenistuse tunnistus.

Yr. am. aset. *B. Kadak*

Adress:
 õpetajate direktori
 ühenduse Valitsus,
 m. aset. Bruno Kadak

1922. IX. 24.
 Tegivas viies

Avaldus

Bruno Kadaka
isikuandmete loetelu

3

См. на об. 191 г.

По заполнению соответствующих графъ прилагаются Две №.....
къ прошению о приемъ въ Университетъ. Матракуль №.....
Факультетъ.....

1. Национальность.....
2. Имя, отчество и фамилия просителя (данныя должны соответствовать метрическому свидѣтельству); холостъ или женатъ.....
3. По окончаніи какого учебнаго заведенія и въ какомъ году проситель поступитъ въ Университетъ, или изъ какого высшаго учебнаго заведенія перевалуетъ.....
4. На какой факультетъ и отдѣленіе проситель желаетъ опредѣлиться, а въ случаѣ отсутствія вакансій на избранномъ факультетѣ, на какой факультетъ желалъ-бы опредѣлиться, или, въ случаѣ неопредѣленія его на указанный факультетъ, выраженіе о высылкѣ документовъ обратно.....
5. Подробный почтовый адресъ просителя.....
6. Возрастъ, мѣсяцъ и число рожденія просителя, съ указаніемъ города, изгорода, села, деревни, уезда и губерніи, по принадлежности.....
7. Отношеніе къ воинск. повинности просителя: рязанецъ, записанъ, пользующійся отсрочкой для образованія или по боленію и т. п., съ указаніемъ воинск. Присутствія, къ которому приписанъ, и призывнаго участка.....
8. Состоитъ или бывае отцомъ (въ послѣднемъ случаѣ показать родъ службы отца), или отчество родителей, а, въ случаѣ смерти обоихъ, сословіе или званіе оного или ближайшаго родственника.
Подробный почтовый адресъ родителей или родныхъ.....
9. Перечень прилагаемыхъ къ прошенію документовъ (должны прилагаться полными) съ собственноручно написанными копиями.
  - 1) Образовательные документы (поименовать въ отдѣльности каждый).
    - а) удостовереніе о кончаніи
    - б) Юрьевской А. М. К. Шинкати
    - в) .....
    - г) .....
  - 2) Метрическое свидѣтельство отъ 21 дек. 1916 г. 18 г. № 23495
  - 3) Документъ о воинской повинности отъ 21 дек. 1916 г. 1916 г. № 23495
    - а) о припискѣ къ призыв. участку.
    - б) о дѣлѣ въ исходи. воинск. вѣс.
  - 4) Документъ о званіи или сословіи отъ..... 19..... г. №.....

Зарнецъ
Бруно Карловичъ Кадакъ (Кадакас)
Холостъ
Въ 1917 Юрьевск. А. М. К. Шинкати
Финикъ - матем. фран.
химическ. отдѣл.
Прѣд. Камтарювад 33 кв 1.
2-й Юридинскос
1893 г. 21 февр.
См. Ракке, Эстм. губ.
Итшанин мр. Ревей
Карл Густафовичъ Кадакъ (Кадакас)
См. Ракке, Эстм. губ.

5) Двѣ засвидѣтельствованныя фотографич. карточки и одна простан (не наклеенная на карточкѣ) должны быть положены въ отдѣльный конвертъ.

6) Перечень документовъ, не прилагаемыхъ къ прошенію въ одностороннихъ, или новѣе по прилагаемыхъ, съ объясненіемъ причины не приложенія и съ указаніемъ срока, въ какомъ эти документы могутъ быть доставлены.

Подпись просителя Бруно Кадакъ

ОБЪЯСНЕНІЯ:

- 1) Правила приема похвѣдны въ Вѣсти Вронни. Праг, за 1917 г. № 79.
- 2) Прошенія безъ приложенія подлинныхъ документовъ рассматриваются лишь въ томъ случаѣ, если по п. 11 будутъ даны достаточныя объясненія причины непредставленія подлинныхъ документовъ.
- 3) Плата въ пользу Университета, въ количествѣ 31 руб., одновременно съ прошеніемъ о приемѣ должна быть выдана въ Правленіе Университета, накомъ дѣлать, въ случаѣ зачисленія въ студенты, болѣе позднѣе. Если уплата означеннаго долга, зачисленіе въ студенты ни въ какомъ случаѣ не можетъ состояться.
- 4) Зачисленіе на курсы первого произвоидетъ по особому ходатайству, по зачисленіи въ студенты, предъ факультетомъ, съ представленіемъ зачетныхъ и обы. усилкахъ удостовѣреній ие другихъ выписокъ учебныхъ записей.
- 5) Женатыя лица обязаны приложитъ къ прошенію метрическое свидѣтельство о бракосочетаніи.
- 6) Немедленно, по зачисленіи въ студенты, студентъ обязанъ заявить въ недельную Университета свой адресъ въ г. Юрьевъ.

протопр. карточки, свидѣт. о крещеніи, рожденіи и сословіи представлено мною лично.

Eesti rahwawägi. Ära kiri
 1919a. Loomu- ja õiguse divisioni juhendamise ringi
 rahwawälise wastusõtmise aht.
 Wabatahtlik Bruno Kadak.

Perekonna, ristija. isanimi	Kadak Bruno Karljõg.
Krist. linnast ehk kallas	Rakke jaam Liiywalla Paide kr.
Tõeliline adresseerimise wastuõtmist	Rakke jaam.
Millel käesolese wastuõtmise	22 Jan. 1919a.
Kas uues keegi ristitud	ristitud.
Millel sündinud.	24 okt. 1898a
Kask	185 cm.
Mis usku.	EA. Lutherlase.
Perekonnas seis	Peasmes.
Häidus ja selle tõendamise dokumendid.	Kask. kooli harr. / Tartu. Jõelundusegime Riis. politehn. üliõ. I korr.
Amet.	Intendantide esitaja / Tartus.
Endine sõjaväe teenistus	Ei olnud.
Enamasti enne sõjaväe teeni- mist	Üliõ. r. lase.
Mis rahwusest	S. R. S. Intendant.
Kuhu teenistusse määratud	test. lase. S. R. S. Intendant. W. linnas.

S. R. S. Intendant. K. T.

Lipnik / allkiri /

Ajajaaja, A. W. K.
 Alguksijaaja õige S. R. S. Intendant. W. linnas.
 Ajajaaja K. Kallas.

Jäab K. W. Inspektori osakonda. I. Eksemplar.

Wabastamise tunnistus.

Sõjaväe osa *Soomusrong, lin. intendantide kaitse.*
 Aastate, perekonna-, risti- ja isanimi *S. aadniku astütija Kadak, Bruno Kaarli p.*
 Sõjaväeline eriala _____
 Sündimise aeg *24. veebruar 1898. aast. (n. st.)*
 Kus nimekirjas *Taide m. Liig. n.*
 DEMOBILISATSIONI puhul _____ lastud _____
 ajajärgude peale *hariduse jätkamiseks*
 Alaline elukoht *Taide m. Rakke jaam*
 Nr. *2877*
3. juuni 1920.

S. S. Korraldus-Valitsuse ülem: _____
 Al. Polkownik *Seiman.*
 Inspektori osakonna ülem: _____
 Al. Polkownik *Dachman.*

1103. 5. 20. Sõjaväe trükkides.

Rahväest vabastamise tunnistus

Isikutunnistuseks makse ei ole. Tunnistuse omaniku koostused põetel.

Reservi tunnistus Nr. 2653.

Auaste, perekonna-, ees- ja isanimi *Sõjaväe ametniku ase- tütija Kadak, Bruno Karli p.*
 Sündimise aeg *2. märtsil 1898. a. u. k.*
 Pärit *Järva m. Liigpalla vallast.*
 Reservi arvatud *Soomusrongide diviisist.*
 (Väeosa nimetus)
 Kaitseväge kutseliik _____
 Kaitseväge vormikandmine reservis *ei ole lubatud.*
 Vabastamisel elama asunud *Tartu, Wana Kastani tn. 4.*

Välja antud
 Kaitseministeeriumi korraldusvalitsusest
21. juulil 1920 a.
 Tallinn.

Korraldus-Valitsuse ülem _____
 Inspektori osakonna ülem _____

Reservväelase tunnistus

◀ Bruno Kadaka rahväelaseks vastuvõtmise leht

Karl Kadak ja tema lähedased

4-aastane Helge 1929. aasta talvel

Dotty koer Biiba ja kass Mikiga
1932. aastal

Bruno enda ehitatud maja trepil Tallinn-Nõmmel,
Rulli tänav 4

Erika Kadak 26-aastasena

Dotty emaga. 14. novembril 1929

Helge ema Erikaga

Bruno (vasakul), Erika (trikoos),
ees viieaastane Helge, Narva-Jõesuus

Helge koos ema Erika ja majaabilise
Katjaga (Jekaterina Orehova) Tartus

Vasakult esimene Erika, kolmas Bruno, paremalt esimene Draamateatri direktor Leo Kalmet peomeeleolus

Erika Kadak 35-aastasena

Koopia Bruno Kadaka välispasist

Bruno istumas oma maja hoovis ja seismas basseini ääres

Tütar Helge Rulli 4 maja aias (seisab)

Bruno Kadaka kabinet, elutuba, söögituba

Nurgake elutoast

Söögituba 1930. aastatel

Bruno raamatukapp

Kaarel Roose 8–9-aastasena

Milvi ja Kaarel pulmapäeval

Kadaka seitsmeaastane poeg Kaarel Alar Kadak perekonnanimeks Roose. Nimelt anti 1946. aastal välja määrus selle kohta, et küüditatute alaealisi lapsi võib tuua tagasi Eestisse. Kui Kaarlit 1949. aastal leida püüti, et teda uuesti asumisele saata, siis see ei õnnestunud. Lapsendamine ja maaleviimine päästsid ta.

8. juulil 1967. aastal abiellus Kaarel Milvi Nõmmega.

Nende perre sündis kaks poega. Vanem poeg Erik Roose on ajalehe „Postimees” peadirektor. Noorem poeg Raul tegutseb ettevõtjana.

Kaarel Roose suri 6. aprillil 2007. aastal Tallinnas.

Nõukogude ajal, peale mõningast ümberehitust, asus Rulli 4 majas Tallinna 16. lasteaed. Maja tagastati 1993. aasta suvel Bruno Kadaka lastele ja nende omavahelisel kokkuleppel asus sinna elama Kaarel oma perega. Maja taastamisele elumajaks kulus aastaid. Praegu elab selles majas pensionipõlve pidav Kaarel Roose abikaasa, tegus proua Milvi Roose koos poeg Eriku pereliikmetega.

1938. aastal taotles OÜ „Silikat” luba kolmekorruselise elumaja ehitamiseks Orava tä-

Kaarel Roose

Aksella ja Theodor Luts kolmveerand sajandit tagasi

navale. Krunt eraldati selleks Bruno Kadakale kuuluvast suurest kinnistust Rulli ja Orava tänava nurgal. Orava tänava maja valmis 1939. aastal ja oli mõeldud inseneritehniliste töötajate korterite jaoks. See maja tagastati samuti 1993. aastal Bruno Kadaka lastele. Ühes selle maja korteris elas 2011. aasta 14. aprillini Bruno Kadaka tütar, väärrikas vanaproua Helge Tilga. Tema eest hoolitsesid temaga samas majas elava Helge noorema poja Peeter Tilga pereliikmed.

Nõmmel elab isalt päranduseks saadud majas Helge vanem poeg Priit.

Lapsepõlvesuved möödusid Helgel Tartus emapoolse vanaema juures. Lapsepõlve pidas Helge oma isiklikuks paradiisiks. Tartu ajast oli tal eredalt meeles ema noorem õde, tädi Aksella, kes oli filmimees Theodor Lutsu abikaasa. 10. oktoobril 1905. aastal sündinud Aksella Hildegard Luts lahkus elavate seast pea saja-aastasena 8. jaanuaril 2005. aastal Pärnus.

Lapseeas mällu sööbinud hetked on alati kordumatud ning kerkivad esile ka aastate pärast. Vaatamata kõigile üle elatud raskustele ja kahekordsele küüditamisele suutis proua Helge heldimusega meenutada vanaisa Karl Kadakat. Lapsepõlves Rakkes vanaisa juures käies püüdis Helge korda saata igasuguseid tempe selle nimel, et teda sinna enam ei kutsutaks. Laps oli Tartus käimiseiga rohkem harjunud. Isapoolset vanaema Paulinet oli ta vaid ühe korra näinud. Helge teadis, et too vanaema olevat olnud kirjanik Erni Krusteni 20. sajandi sotsiaalseid murranguid kujutava romaani „Noorte südamed” ühe tegelaskuju prototüübiks. Teose esimesest osast leiab üksikasjaliku kirjelduse tööst Kehala lähedal asuva Vöhunõmme tollases härjatallis. Seda kirjeldust võib suures osas samastada Karl Kadaka äia, Jaagup Koppeli tollases härjatallis toimunud tööde käiguga.

Rakke käikudelt meenusid Helgele eelkõige koduloomad. Eriliselt olid talle mällu sööbinud hobused. „Rakkes vanaisa juures olles meeldis mulle väga parte toita. Pärast vanaema surma käis vanaisa meil tihti Tallinnas külas. Kord tõi hea vanaisa linna tulles lapselapsele kaasa neli parti ja koti teri. Kuigi vanemad selle kingituse üle ei rõõmustanud, olin mina,

Hr. Piiritus eelistab oma abi ise jagada

Mõne aja eest üllatas paljusid Jõgeva „Kosmos”-sööklasse lõunastama tulnud vanureid nende Rootsimaal saabunud kolleeg Richard Piiritus. Kassapidaja kõrval istudes maksis ta paksust kahekrooniliste pakist võetud Eesti Panga rahatahtedega kinni mitmete hädalisemate lõunasöögi ja andis raha niisamagi kaasa.

76aastane abianija arvab ise, et elab jõukamalt kui mõni Rootsimaa tööline: lisaks riiklikule pensionile tuleb lisa ka Stockholmi lähedal mere ääres asuvast kaheksateistkümnest 450 üürilisega temale kuuluvast majast.

Abi on hr. Piiritus Eestisse

toonud varemgi ning jõudnud arusaamisele, et tõhusamalt mõjub see vaid juhul, kui pole vahendajaid ega jagajaid. Eks kunagine Narva TK peaarjuht tea, mis ta teeb. Paari-kolme kuu pärast lubas ta taas kohal olla.

Lugu ise tundub meile lausa uskumatu. Oleme ju harjunud, et need kõige suuremad vanurite abistajad istuvad Riigikogus ja sotsiaalabiasutustes. Niisugune istuja jääb meelde... ja äratab kahtlust. Oma suguvõsa kohta teatas mees, et selle nimi olla kirjutatud Rakke lubjatehase korstnale. Ju siis Kaddak.

MIHKEL VANARI

Hr. Piiritus eelistas oma abi ise jagada

Oma suguvõsa kohta teatas ta uhkusega, et selle nimi olla kirjutatud Rakke lubjatehase korstnale. Tegu oli 1890–1944 elanud Ida Kadaka ja Karl Piirituse pojaga. Richard Piiritus elas aastatel 1917–2000.

Karli ja Pauline 4. augustil 1899. aastal sündinud poeg Erich Gustav suri juba 1900. aasta 31. märtsil. Järgmine laps, 1901. aasta 10. jaanuaril sündinud poeg Karl Helmuth suri veidi enne pooleteise aastaseks saamist 1902. aastal. 1903. aastal sündinud tütar Herda Viola elas peale abiellumist koos abikaasa ja poeg Hennuga Tartus.

Herda abikaasa oli Tartust pärit advokaat Karl Nurk. 1944. aasta septembris emigreerus nende pere Eestist ja peale eksirännakuid välismaal asus elama Chicagosse, kus Herda 65-aasta vanuses suri. Mõni aeg hiljem suri ka Karl Nurk.

Herda ja Karli poeg Henn sai Ameerikas enne kooli minekut uue eesnime Glenn H., sest polnud sobilik kanda eesnime, mis inglise keeles tähendab „kana”. Nii sai ta uueks nimeks Glenn H. Nurk.

Arvestades Ameerika kliimaatilisi tingimusi, elas Glenn alates 1995. aastast talviti Flo-

kaheksa-aastane tüdruk, väga rõõmus kingituseks saadud lindude üle. Rõõmupäevad keetsid seni, kuni kord koju tulles oli laual kahtlane praad. Ma ei söönud ühtegi suutäit,” rääkis Helge.

Vanaisa ei vormistanud mitte alati töölistele antud võlgu. Helge mäletamist mööda olevat ta armastanud lausuda: „Kui oled aus mees, maksad nagunii ära, kui ei maksa, oled s... mees.” Pojatütar mäletas, et vanaisale meeldis sõita suure autoga, mille hellitusnimeks oli „Naga”. Ise olevat ta seejuures sageli väikeste autode kohta maininud, et mis masin see selline on, kui vasikas peale ei mahu.

Helge teadis, et vanaisa meenutasid hea sõnaga mitmed tema kaasaegsed.

Talle meenus veel lugu ühest Kadaka suguvõsast pärit heategijast.

1993. aastal üllatas paljusid eestlasi oma uskumatu heateoga Richard Piirituse nimeline mees. Mihkel Vanari on kirjutanud 1993. aasta ajalehe „Esmaspäev” 1. märtsi numbris, kuidas Rootsimaal saabunud härra Piiritus Jõgeval sööklas „Kosmos” lõunastama tulnud vanureil lõunasöögi kinni maksis ja andis raha niisamagi kaasa.

Glenn Florida lennujaamas 1999. aasta suvel

ridas ning suved veetis ta koos abikaasaga Chicagos, kus 2010. aastal suri. Ta oli kaks korda abielus, kuid lapsi kummastki abielust tal polnud.

1906. aasta 9. jaanuaril sündis Kadakate perre tütar Vally Gertrud.

Vally abiellus 1931. aastal Tallinnas. Tema abikaasa Evald Hallist (enne eestistamist perekonnanimega Grau) oli Tallinnas advokaat ja linnaametnik. 1933. aastal sai Vally oma isalt pulmakingina maa koos sellele ehitatud elamuga Nõmmel, Pärnu maanteel. Tal oli kaks tütart. 1933. aastal sündinud tütre nimeks sai Gilgi. Teine tütar Mare oli sündinud 1940. aastal. Vally asus hiljem elama Ameerikasse, Chicagosse, kus suri 24. detsembril 1985. aastal, olles matnud enne tütar Gilgi.

Poeg Paul Friedrich sündis 25. juunil (12.06 vana kalendri järgi) 1911. aastal.

Nii nagu vanem vend ja õed, alustas Paul kooliteed Rakkes. Koolikaaslastelt olid Kadaka lapsed pärvinud nime „kadasaksad”.

Pauli abikaasa oli Galina, kelle vennaga, Eesti kuulsa korvpalluri Jaroslav Dudkiniga koos Paul nõukogude armeesse mobiliseeriti.

Kinnitamata andmetel pärinevad Dudkinid kasakate soost preestrite suguvõsast kas Stavropoli, Kubani või Krasnodari kandist. Galina ema Sofia Mihhailovna oli krahvide Orlovide dünastia vaesunud Bogoslovskite sugupuu kolmanda põlvkonna esindaja.

Galina ja Jaroslavi isa Vassili elas aastatel 1881 kuni 1924. Tallinnasse sattus ta vene laevastiku allveelaeva ohvitserina.

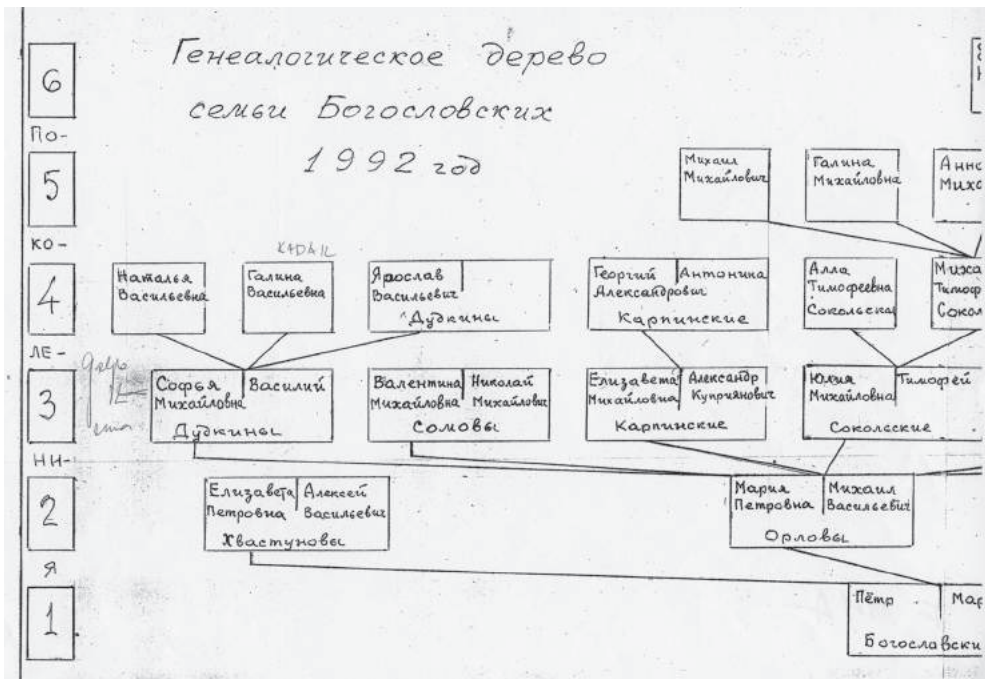
Paar aastat enne sõja algust krooniti Galina Miss Estoniaks. Pauli abielu selle kauni naisega sai võimalikuks alles pärast Karl Kadaka surma, sest isa ei soovinud, et tema poeg abiellub venelannaga.

Herda ja Karl Nurk pulmapäeval

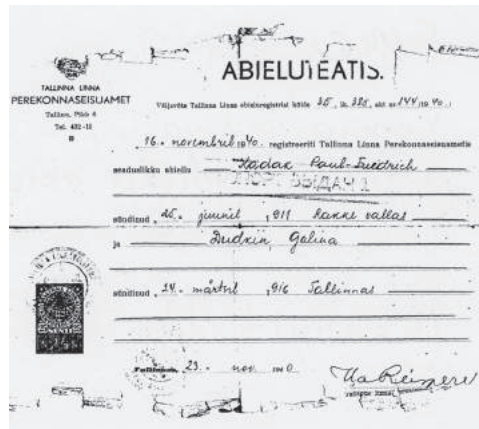
Seenelkäik Lammasküla metsa 1926. aasta sügisel. Ees istub Vally. Autos vasakul toateenija Ida Poom, Melanie Mändla ja varjuna on fotol pildistav Paul

Bogoslovskite perekonna sugupuu.
Koopia Galina Kadaka vennapoja Gunnar Dudkini isiklikust arhiivist

Perekonnaseisumeti teatis

Koopia Galina Dudkini ja Paul Kadaka abielutunnistusest

Saatuse tahtel on jäänud ainsaks Kadaka nime pärijaks 22. juulil 1945. aastal sõjapõgenike laagris Austrias Reuttes sündinud Andres Christian Kadak.

Kui Andres oli 4-aastane, kolis pere USA-sse. Galina ja Pauli abielu ei kestnud kaua. Galina abiellus Ameerikas uuesti eestlasest arhitektiga ja sai nimeks Pass. Paul asus elama öde Herda juurde Chicagos, kus suri 1953. aastal.

Galina Kadak elas samuti elu lõpuni Ameerikas. Ta suri 2000. aastal.

2007. aasta 11. oktoobri ajaleht „Eesti Ekspress” on Eesti soost teadlase Andrew Kadaka tutvustamisele pühendanud kaks lehekülge. Siinkohal nendel artiklitel põhinev lühike ülevaade Andrew Kadaka elust ja tegevusest.

„Elades Ameerikas koos emapoolse vanaemaga, õppis Andrew (hiljem kasutusel olev nimi) vene keelt kõnelema. Eesti keelt ta ei räägi. Andrew Kadak on lõpetanud maineka Massachusettsi Tehnoloogiainstituudi (MIT), mille õppejõud ta ise alates 1997. aastast on. Ta on juhtinud mitut tuumajaama. 1998. aastal sai temast USA suurima energiafirma Yankee Atomic president ja tippjuht. 1999-2000 oli ta American Nuclear Society president. Tal on omanimeline nõustamisfirma Kadak Associates. 2004. aastal nimetas president George W. Bush Andrew Kadaka tuumajätmetega tegeleva riikliku komisjoni liikmeks. Professor Kadak oma parimas loomeas, kavandab aatomijaama, mis võiks viia inimese Marsile. Alates 1972. aastast külastab Andrew Kadak pea igal aastal Eestis elavaid sugulasi. 65-aastaselt on Andrew Kadak seadnud eesmärgiks luua odav ja ohutu aatomielektrijaam, mis tema arvates võiks suurepäraselt sobida Eesti-suurusele väikeriigile. Ameerikas elab ka Andrew Christiani öde Franziska Sofia Kadak-Greeno.

Kuigi Karl Kadaka abikaasa Pauline oli temast palju noorem, suri ta juba 54-aastaselt. Karl Kadaka pojatütre Helge arvates ei suutnud vanaisa närvid läbiotsimise ajal vastu pidada. Ta keha hakkas üleni sügelema ja sellest ta enam üle ei saanud. Helge meenutas haige

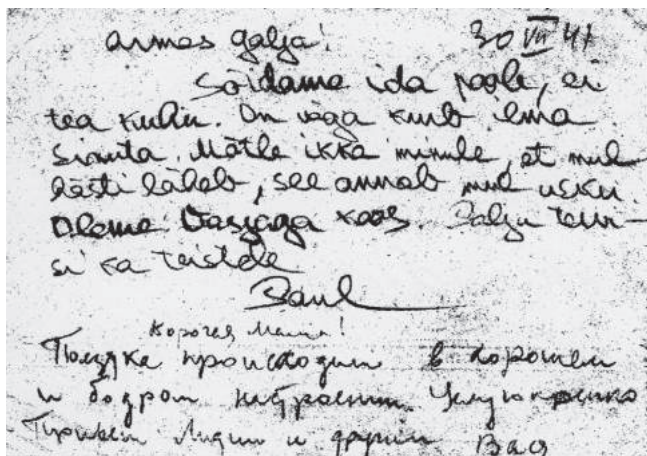
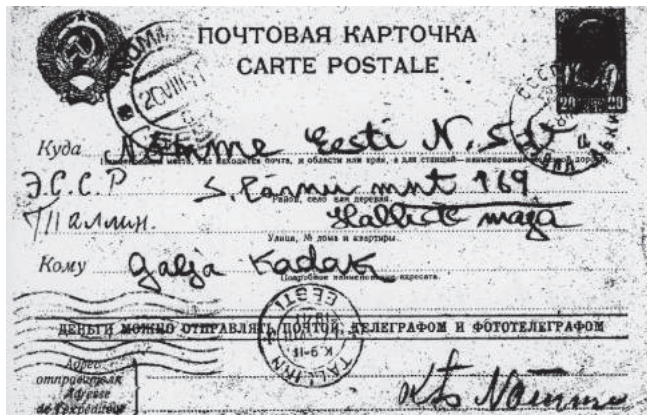

Tallinna pruutpaarid sel
1940. aasta pulmapäeval.
Paul ja Galina fotol keskel

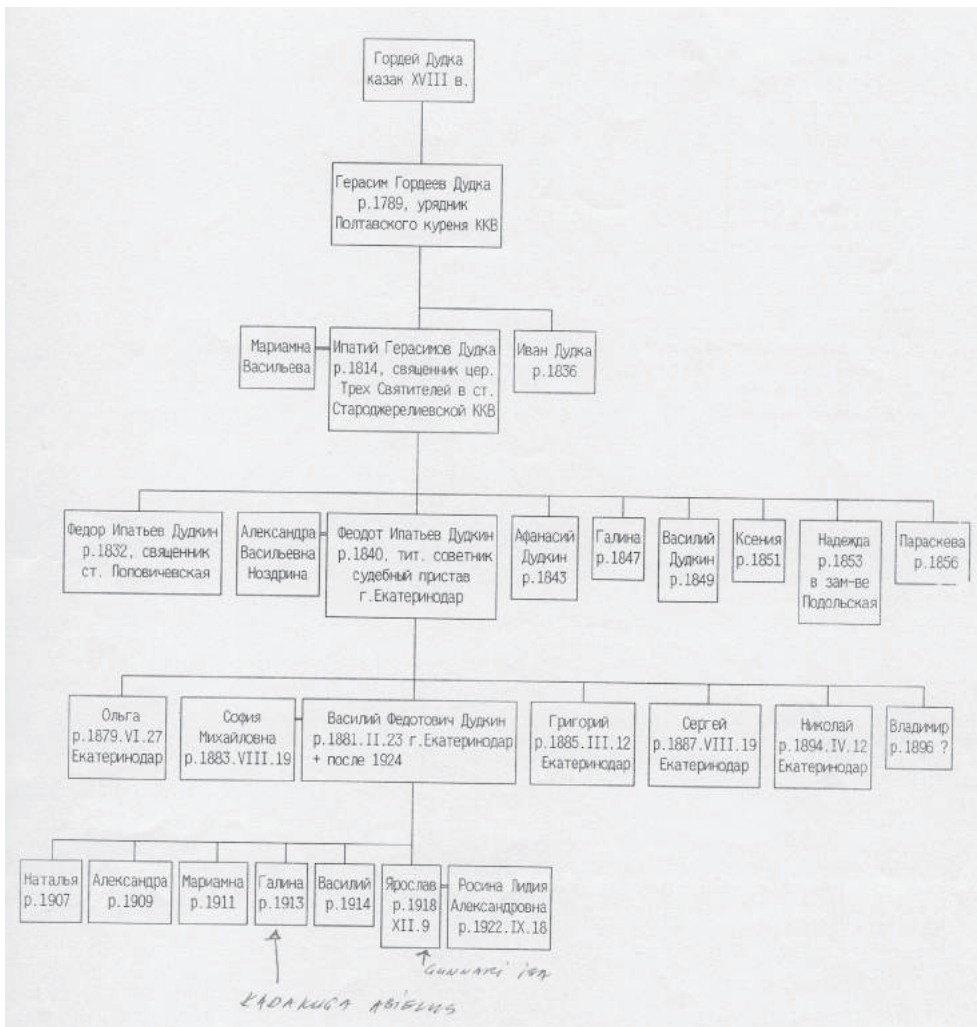

Paul Kadak

Pauli saadetud postkaart
Galinalle teelt Venemaale,
pärast mobilisatsiooni
punaarmeele.
Venekeelne tekst: Jaroslav
Dudkini kiri emale samal
postkaardil

Galina isa Vassili sugupuu alates 18. sajandist

Suur Elektrik

■ Andrew Christian Kadak sündis Teise maailmasõja lõpupäevil põgenikelaagris Austrias Reuttes. Kui ta oli nelja-aastane, kolis pere USAsse.

■ Ehkki tema ema Galina krooniti paar aastat enne sõda Miss Estoniaks ja isa Paul oli paekivitoostur ja suurtalunik, ei räägi nende poeg sõnagi eesti keelt.

■ Tema emapoolne vanaisa sattus omal ajal tsariarmee allveelaevaohvitserina Tallinna. Tänu vanaisale rääkis Kadak 1972. aastal esimest korda Eestit külastades hoopis vene keelt.

■ 1989. aastal sai eestlasest USA ühe suurima energiafirma Yankee Atomic president ja tippjuht. 1999–2000 oli ta American Nuclear Society president. Tal on omanimeline nõustamisfirma Kadak Associates.

■ 1997 naasis Kadak oma kunagisse ülikooli MITsse osalise koormusega õppejõuks, millest kasvas välja ambitsioonikas teadusprojekt eesmärgiga rajada uus tuumajaam, mida najatades nimetatakse "Politiiliselt Korrektses Reaktoriks". Juuresoleval pildil hoiab Kadak käes kuulikest, mille sisse pakendatakse uude reaktori kütus.

■ 2004 nimetas president George W. Bush Kadaku tuumajäätmetega tegeleva riikliku komisjoni liikmeks.

■ Praegu külastab Kadak regulaarselt Eestis elavaid sugulasi ja tal kuulub Rakke kandis tagastatud maatükk.

FOTO: ERAKOJU

Fotol paremal Galina Kadak (hiljem Pass) koos vend Jaroslavi ja õde Mariannega (Mura) USA-s

Eesti Ekspress 11. oktoober 2007

E 1

Geburtsurkunde

Standesamt Reutte ----- Nr. 116/45-)

----- **Andres Christian Kadak** -----

ist am 22. Juli 1945 -----

in Breitenweng ----- geboren.

Vater: Paul Friedrich Kadak, Gutschewitzer, evangelisch A.B., wohnhaft in Rakke (Estland), derzeit aufenthalt unbekannt.

Mutter: Galina Kadak geborene Dudkin, griechisch-katholisch, wohnhaft in Rakke, derzeit in Zöblen 36.

Änderungen der Eintragung: -----

Reutte ----- den 11. Juli ----- 1949.

Der Standesbeamte
in Vertretung:

A 51. Geburtsurkunde (eheliche Geburt). Nachdruck verboten!
Verlag Oskar Höfels, Wien I. — Druck: Astoria, Wien III.

A 51

Koopia Andres Christian Kadaka sünnitunnistusest

THIS IS NOT A VALID CERTIFIED COPY WITHOUT THE EMBOSSED SEAL AND SIGNATURE OF THE STATE REGISTRAR.

STATE OF ILLINOIS
CORONER'S CERTIFICATE OF DEATH 619091

REGISTRATION DISTRICT NO. 16.10

DECLAIED—NAME: **Paul Kadak** SEX: **Male** DATE OF DEATH: **July 11, 1973**

1. **Paul Kadak** 2. **Male** 3. **July 11, 1973**

4. **White** 5. **62** 6. **June 25, 1911** 7. **Cook**

8. **Chicago** 9. **Ill** 10. **D.O.A. Edgewater Hospital**

11. **Estonia** 12. **Estonia** 13. **Divorced** 14. **None**

15. **12173-26-4566** 16. **None** 17. **None** 18. **None**

19. **Illinois** 20. **Cook** 21. **Chicago** 22. **1055 W. Granville**

23. **Karl Kadak** 24. **Unavailable**

25. **Nephew** 26. **1336 Indiga Dr. Mt. Prospect, Ill.**

27. **Acute Myocardial Infarction**

28. **July 11, 1973** 29. **11:50 a.m.**

30. **Christ Nielsen Inc., 3301 W. Fullerton Ave., Chicago, Illinois 60642**

31. **July 14, 1973**

32. **July 13, 1973**

OCT 18 1991

STATE REGISTRAR-VITAL RECORDS
BY *[Signature]*
DEPUTY STATE REGISTRAR

I HEREBY CERTIFY THAT the foregoing is a true and correct copy of the record as made from the original certificate for the person named therein and that this certificate was established and filed with the Department of Public Health in accordance with the statutes of Illinois.

Koopia Paul Kadaka surmatunnistusest

vanaisa öeldud lausekatket: „Ma ei ole mõni hoosevaras, et pean oma kodust lahkuma.” Helge Tilgal oli meeles üks tööik vanaisa matusest. Nimelt pandi tema, viieteistaastane tüdruk, peielauas perekonnapoolse austusavaldusena ühte lauda koorilauljate ja pillimeestega.

Kõrges eas vanaproua leidis, et oli oma tänuvõla vanaisale tasunud justkui sellega, et lõpetas Tallinna Polütehnilise Instituudi majandusteaduskonna 1965. aasta ühe parima lõpetajana, õppides sealjuures oma pereelu kõrvalt.

Karl Kadak suri oma kodus 8. septembril 1940. aastal. Ta maeti Simuna kirikaeda.

Rakkes elav 90-aastane Linda Abo teab öelda, et Karl Kadaka matused korraldas kohalik tuletõrjehing, sest Kadak oli see, kes alati oli toetanud tuletõrjeseltsi tegevust, kas rahaliselt või tasuta transporti andes.

Kuigi Karl Kadaka vara oli juba natsionaliseeritud ja ta ise oma kodust välja aetud, lubati tema peied pidada kodumajas.

Karl Kadaka matuseplatsil Simuna kirikaias on Karli, tema abikaasa Pauline ja kahe noorelt surnud pisipoja kõrval leidnud viimse puhkepaiga ka Karli ema Mari ja isa Kustav.

Samale hauaplatsile maeti hiljem peale Karl Kadaka abikaasa Pauline surma järel Karli koduabiliseks ja põetajaks olnud Helene Johanna Kuldmaa.

Tegelikult oli Karl Kadak Helenele (keda kutsuti Annaks) ette näinud eraldi väikese aiaga piiratud hauakoha sealsamas. See seisab tänaseni tühjana.

Kadaka perekonna matuseplatsi skeem on ära toodud Heino Rossi 2009. aastal ilmunud raamatus „Simuna. Kihelkonna keskus.”

Karl Kadaka Faehmanni tee 20 Rakke elumaja praegune omanik on Leho Lehtla

Karl Kadaka matmisplats Simuna kirikuaia

Karl Kadaka hauasammas. Foto 2010

Tekst hauasambal

Tallakoktu istungi protokoll.

1942. aasta juunikuus 30. päeval pidas Rakke Tõllakoktus Rakke tollamajas esimehes Ferdinand Anla, liikmetes Eerik Etti, Aleksander Hlotsei, Aleksander Reiso ja kirjutaja H. Tammeri kaasolemisel ühe avaliku istungi, arutades surm. Karel Kadak'i päranditombule hooldaja määramise asja.

Koktule antud kirjaliselt palves palub vandeadvokaat Karl Nürk ühe volitajate kui surm. K. Kadak'õ laste ja õelega teha otsusekõrge seadusjärgese pärijate nimel määrata K. Kadak'ist pärijapärandivaranduse hooldaja ja varanduskohtu võtta, kuna see vastasel korral võib kaduma minna. K. Kadak on surnud 8. septembril 1940 ja tema pärijad on seniin pärimisõrgusse kirjifonata. Hooldajak palutakse nimetada Evald Hallist, kelle elukoht Rakke, vallas ja kes surm. K. Kadak'õ võimees.

Tallakoktus, läbelepannes et käesolevas asjas hooldaja määramine tarvilik, Tallak. sead. § 140 § 216 järehtvel määras:
nimetada surm. Karel Kadak'i

pärandidomlu hooldajaks Eesti
kodanik Evald Hallist, 38 a.
vana, kohtu poolt karistamata
elukaht Rakke pallas, Rakke
alloskus, ning temale hooldaja
tunnistus näeja anda.

ei Teha hooldajale kohuseks
koostada surm. Karel Kadakist
Rakke sama päev jäänud pärand
vana nimekiri ja seeläi tada
valla kohtule 15. juuniks 1942.
Määrus kuulutatud.

Kohtu esimees: F. J. J. J.

Lismed: A. K. K. K.
Kirjutaja: A. T. T. T., E. E. E. E.
A. R. R. R.

Määruse kuulatus ja hooldaja
tunnistus nr. 42 saanud 6. juunil
1942.

E. H. H. H.

Rakke Vallakohtu istungi protokoll 30. juunil 1942

Rahvasuu räägib

Rahva huvi silmapaistvate inimeste suhtes on alati suur olnud. Elavat huvi tunti Karl Kadaka kõigi käikude ja tegemiste vastu. Oli ta ju väga omapärane miljonär, kelle ebatavaline kuulsus ulatus üle terve Eesti. Tema kohta teab rahvas pajatada hulgaliselt naljandeid. Igal neist on oma ajalooline taust. Märkimisväärse osa neist naljandeist on talletanud tuntud kodu-uuriija Helmut Joonuks õpilaste abiga Rakke muuseumi kogudesse.

KARL KADAK PEAAEGU EI OSANUD LUGEDA EGA KIRJUTADA

Johannes Viirmaa isa, Avanduse sepa poeg, kasvas koos Karl Kadakaga. Koos käisid nad koolis ja leeris. Kui teised lapsed ikka korralikult koolis käisid, siis Karl käis nii, kuidas ise tahtis. Kirjutama ta ei õppinud. Simuna kiriku juures oli noorte kokkukäimise koht. Ka Karl käis seal. Tal oli seljas kodukootud labrakas, millele oli vöö peale tõmmatud. Üks hõlm oli ühele poole ja teine teisele poole viltu. Tüdrukud kartsid teda alguses kui vana tonti.

/ Jutustanud Johannes Viirmaa /

Ükskord juhtus järgmine lugu. See oli siis, kui Kadak alles sai lubjatehase peremeheks. Ta sõitis alati teise klassi reisivagunis. Sageli hoidis ta käes ajalehte, et rahvas teda ikka lugemas näeks. Seekord sõitis ta Tallinnast Rakkesse ning „luges” jälle rongis ajalehte. Tema vastas istus üks vanem mees, kes küsis: „Mis siis ka lehes uudist on?” Kadak vastas vaimus-
tatult: „No küll aga maailm alles möllab!” Jah, tõsi tõeks, endal oli ajaleht tagurpidi ees.

/ Üles kirjutanud Olav Toming /

Kui poest keegi raha puudusel sai võlgu ühte või teist kaupa, joonistas Kadak need ostud endale taskuraamatusse. Kord tulnud üks mees oma võlga tasuma. Oli oma teada kõik ära maksnud, kui Kadak öelnud: „Sul on ka veel kera juustu võetud, maksa selle eest ka ära.” Mees punninud vastu, et tema pole mingisugust juustu saanud. Kadak pistnud siis sõrme kera peale ja öelnud: „Mis siis see sinu arvates on, kas see pole juust?” Mees vastanud: „Käia ma küll laenasin.” „Oh sa tont, ma olen ju unustanud suurele rõngale väiksema rõnga sisse tegemata. Oleks ma ta sisse teinud, oleks kohe aru saanud, et on käi.”

/ Üles kirjutanud Made Karjamaa /

Kui Kadak töölistele palgatšekke jagas, öelnud ta alati, et võtku igaüks oma tšekk ise. Ta ei tahtnud välja näidata, et ta lugeda ei oska.

/ Üles kirjutanud Tõnu Lehtla /

Kord küsinud Kadak tehase raamatupidajalt Metskülit: „Kes siia on sorgeldanud?” Olnud aga tema enda allkiri.

/ Jutustanud Alma Traks /

Kui Kadak Rakkes poodi pidas, käisid ümberkaudsed kaupmehed tema juurest kaupa viimas. Nagu teadagi joonistas ta kõik vihikusse üles. Kord tulnud Kaavere kaupmees kauba järele. Kadak öelnud, et mineva kord said sa juustu ka. Kaupmees vastanud, et juustu ma küll ei saand, aga käia sain. Selle peale Kadak mõelnud veidi ja öelnud: „Pagan võtaks, jälle unustasin keskkoha augu tegemata!”

PALJU ON LUGUSID KARL KADAKA KAVALUSEST, MILLES TEDA MÖNEDEL SIISKI ÜLETADA ÖNNESTUS.

1885. aastal, kui Simuna kirikut ümber ehitati, maksti töömeestele igal laupäeval palka. Nii kui mehed palga kätte said, läksid kohe kõrtsi. Noor kõrtsmik Kadak vaadanud, et mehed muudkui viskavad viina, ise juba purjus. Kallanud siis meestele Pedja jõe alguse allikavett viinale juurde.

Mehed joonud vett kui viina. Jätnud pea kogu raha, mis kiriku ehitamise eest said, Kadakale. Nii see rikkus kasvas. / Jutustanud Oskar Krusberg /

Kadak pidas Rakkes poodi (praegu Faehlmanni tee 22 maja). Ta ostis mõisnikelt härgi, viis välismaale ja tõi sealt kaupa, mida ümbruskonnas ei müüdüd. Kui mõni talumees poodi tuli ja Kadak ise poes juhtus olema, ütles ta alati kõigile: „Tere naaber!” ükskõik, kas ta teda tundis või mitte. / Jutustanud Maria Veltmander /

Kord tahtnud üks rikas mees Tamsallu lubjavabrikut ehitada. Kui Kadak sellest kuulda oli saanud, ostnud ta ise ehitamise eesõiguse ära. Nii ei tekkinud konkurenti. Kaks Jaola küla meest otsustanud siis ka Kadakalt kergesti raha saada. Läänud Kadaka juurde ja öelnud: „Härä, me hakkame ka lubjavabrikut ehitama.” Kadak vastanud: „Ehitage, ehitage sõbrad.” Ta juba teadis, et neist Jaola küla meestest ehitajaid ei saa.

/ Jutustanud Valter Lehtla /

Kord jäi Kadak haigeks. Arst käis kodus ja ütles, et ta saab siis terveks, kui ta vahepeal ei vihastu. Kadak ei sallinud, et töö juures keegi laiskles. Edaspidi kui ta läks vaatama, kuidas töölised töötavad, hakkas ta kaugelt kõhatama. Nõnda hakkasid kõik hoolsalt tööle. Peremees ei vihastanud ja sai terveks. / Jutustanud Asta Kaskema /

Kadak tahtis Rakke hobupostijaama omanikult Jürgensilt tõlda osta. Jürgens tahtis temalt vastu ühte halli hobust. Ta käis mitu korda Kadaka juures rääkimas, kuid asjatult. Äkki oli Kadak nõus. Jürgens oli aga kuulnud, et see hall hobune oli rullikute alla jäänud. Jürgens kavaldas Kadaka üle. Pani tõlla sellisesse olukorda, et kui Kadak tõllaga hoovi jõudis, oli sel vaid üks ratas alla jäänud. Seegi oli poolpehkinud ja kokku varisemas.

/ Jutustanud Lisette Aun /

Kord tulnud Kadakaga ühte vagunisse poisike ja palunud, et onu tema raske sumadani üles riulile paneks. Samal ajal oli poiss rahaportfelliga vagunist kadunud. Kadak vaadanud, mis selles sumadanis siis on. Selles olnud kärgtellised.

Kodus öelnud Kadak oma kirjutajale, et üks kärbes hammustas mind täna natuke.

/ Jutustanud Elviine Vaimel /

KADAKAST RÄÄGITAKSE KUI VÄGA KOKKUHOIDLIKUST,
ENT SAMAS VASTUTULELIKUST INIMESEST.

Kodus oli ta õige viletsalt riides. Kord läinud üks naine tema juurde koju. Kadak istunud laua ääres ja söönud. Naine küsinud, et kus Kadak on? Tuli välja, et laua ääres oligi tema ise.

/ Jutustanud Maria Veltmander /

Rakke Lubjatehase omanik Kadak olnud väga ihne. Kui tema tütreid seepi keetsid, siis ta ütles: „Ärge väga kaua keetke, sest seep muidu kahaneb.”

/ Üles kirjutanud Viimi Lumiste Lisette Aunalt /

Kadak rielnud Tartus õppiva pojaga, et miks ta nii palju raha kulutab. Kord viinud poeg isa Tartus restorani. Tellinud seda ja teist paremat. Kui arve maksmise aeg kätte jõudis, jäi Kadaka rahakott kohe palju kõhnemaks. Kulud leidsid tõestamist.

/ Jutustanud Lisette Aun /

Kadaka vanemal pojalt oli Tallinnas telliskivitehas. Kadak saatis poja tehasele Rakkest lupja. Kord öelnud poeg isale, et see toodab viletsat lupja. Selle peale öelnud Kadak: „Kui ma hakkain ainult head lupja tootma, ei saa sa minu käest enam nii palju lupja ja lähed pankrotti.”

/ Jutustanud Friedrich Tepo /

Kadak tuli rongiga Tallinnast. Rongis hakkas mustlane talle ennustama. Kui ta Kadakale ütles, et see sureb vaesena, vihastanud Kadak selle peale nõnda, et löönud mustlasele vastu nägu. Seepeale andnud ennustajale 25 krooni valuraha.

/ Jutustanud Alviine Alatsei /

Külamees, kel hädasti raha vaja oli, tuli Kadakale kotti nisu pakkuma. Kadak öelnud, et tal omal küllalt nisu on. Kui mees ikka väga paluma hakanud, öelnud Kadak: „Võtan nad siis ära. Las linnud söövad.” Kallanud seejärel nisu maha. Linnud olid Kadaka enda kanad. See näitas Kadaka vastutulelikkust.

/ Jutustanud Johannes Sillak /

MEELELDI KÕNELDAKSE LUBJAVABRIKUS JA KARL KADAKA ERAELUS
ASET LEIDNUD JUHTUMUSTEST.

Kui töömehed Kadakale jõujaama korstent ehitasid, maksis ta neile palka päeva viisi. Kartuses, et mehed vahivad, saatis ta oma noorema poja vaatama, mida mehed töö juures teevad. Mehed said aru, et poiss neid passib tellingute all. Töömehed pidasid omavahel aru ja üks meestest pillas poisile kivitüki pähe. Poiss jooksis nuttes isale kaebama. Kui Kadak

meestega riidlema tuli, ütlesid need, et pole ime, et kivitükid kukuvad. Täna jumalat, et ei kukkunud mõni suur kivi. Sellest peale ei lubanud Kadak poisil tellingute alla minna. Mehed aga naersid, et olid valvuri ära hirmutanud. / Jutustanud Albert Pohlak /

Lubjabrikus kasutati kütteks puid. Puude väljaandjaks olnud mees oli ühele tuttavale Rakke mehele juhatanud, kuidas saab aiast otse tagasi tulla. Mees saanud tšeki ja läinud ladumispaika jälle tagasi. Nii käinud ta mitu korda, kuni Kadak temaga kaasa läinud. Siis tuli mehel koorem maha panna. Nii saanud mees ühe voori eest mitme voori palga.

/ Jutustanud Alviine Lehtsaar /

Kadaka saekaatriks tööl olnud meestel oli tahtmine viina saada. Mehed küsinud meistritl nimega Purk: „Tee pudel viina välja, muidu laseme sind söimata.” Meister ei uskunud seda meeste loba. Kui Kadak tuli meeste käest küsima: „Kuidas töö läheb?” öelnud mehed, et mis ta läheb, Purk ei oska saage teritada. Kadak läinud ja söimanud Purki: „Sina lontrus ei oska saage teritada. Mis sa selle töö peale üldse tulid!” Mehed ütlesid naerdes Purgile: „Oleks sa pudel viina teinud, poleks söimata saanud.” / Jutustanud Selve Merila /

Kadaka palgamaksja, nimega Sepp, võtnud enesele suurt palka. See oli võimalik seetõttu, et palgalehele allkirjaandmist ei nõudnud Kadak üheltki oma tööliselt. Sepp saanud rikkaks meheks ning ostnud enesele Kilti maja. Kaevanud siis Kadaka kohtusse, et temal viieteistkümne aasta töötasu saamata. Kadak öelnud kohtus: „Mina ei ole muuga võlgu kui Jumalaga.” Kuna mehel mingeid tõendeid polnud ette näidata, pisteti ta pokri, kus paari aasta pärast suri.

/ Jutustanud Alviine Lehtsaar /

Kadakal olid saeveskis vene rahvusest töölisel. Kord astunud peremees just tööruumi sisse, kui töölisel ühe jämeda palgi saagide alla olid saanud. Kadak ei tahtnud, et seda palki puruks saetakse. Ta hüüdnud: „Slõšš-slõšš! Ne purnu! Ne purnuu! Polovina palka pots! Ära sae seda palki puruks!”

Seda oli oma lapsepõlves pealt kuulnud Gustav Vildmaus, hilisem Kadaka tööline.

/ Jutustanud Gerda Paalberg /

Kord töötanud Kadaka juures sepp, kel ühtepuhku seest haige olnud. Ei võinud süüa soolast, aga pidi tööl käima. Mees läinud oma häda Kadakale kaebama. Kadak andnud talle koti nisujahu ja öelnud: „Keeda kõrti ja söö pliinisid ning käi tööl edasi.”

/ Jutustanud Alviine Lehtsaar /

Kadak vedas algul paasi Kamarikult Rakkesse hobustega. Raudtee oli ehitatud langusega Kamariku poole. Kui hobused allamäge läksid, jooksid rullikud hobustele peale. Kui hobune juhtus eelmisel päeval rulliku alla jääma, oli soola puuda hind Kadaka poes järgmisel päeval paari sendi võrra kallim. Kadak ise ütelnud selle peale: „Ega ma või kahju kannata.”

/ Üles kirjutanud Tõnu Lehtla Valter Lehtlalt /

Kui lubjaveol Kamarikult Rakkesse hukkus hobune, oli teada, et lubjapuudale lisas Kadak pool kopikat juurde. Nii sai kahju kiiresti hüvitatud. / Jutustanud Hugo Väärt /

Kadakal olnud hobused sellega nii harjunud, et kui mõisa kell andis märku töö lõpetamiseks, ei läinud hobune enam edasi. Kord olnud üks mees parajasti poolel teel heinakoormaga, kui Lammasküla mõisa kell löi. Hobune enam edasi ei läinud. Ta tuli vankri eest ära võtta ja ilma koormata koju minna. / Jutustanud Juhan Võsumäe /

Kadak palganud härjavärsi tapjad. Ta maksnud ainult tapmise eest, aga mehed tahtnud liha ka. Mehed otsustasid võtta liha kaela otsast. Kui Kadak tuli pärast meeste tööd vaatama, oli ta lausunud: „Kahju, et selle härjavärsi maha löime. Sellest oleks saanud hea tõupull. Hea lühikese kaelaga.” / Jutustanud Villem Tambla /

Kuulsin ise, kui vana Kadak hobusetalli ees ütles: „Mina ei tea, mis see on, et nii palju vargaid on. Täkus hobust pidada ei saa, varastavad ära. Mära ka ei saa, varastavad varsa seest ära. Ruuna ehk saab.” Vargaid oli tõesti palju. Kõik sedelgarihmad ja ohjad kadusid tallist ära. Need olid ise tehtud ja seepärast palju tugevamad ja paremad. / Jutustanud Alfred Pohlak /

Üks lubjatööline püüdis Kadaka hoovilt kana kinni ja otsustas selle härrale maha müüa. Ta läks kanaga kontorisse ja ütles: „Peremees, ma tõin teile kana müüa!” Kadak vastas: „Preili, makske talle kana välja!” Töölisel aga käskis kana õue lahti lasta. Tööline läks välja, kuid kana lahti ei lasknud. Ta käis seda kana viis korda Kadakale müümas. Viimase korra ajal ütles Kadak: „Lase ta ükskord juba lahti, kaua sa seda müüa mõtled!” / Jutustanud Erich Einmann /

Rakkes elava Vilma Tasa vend Feliks Magnus oli rääkinud: „Viinalembesed töömehed, teades, et Kadaka pere suitsusinke aidas viljasalves hoidis, käisid seal muudkui sinki lõikamas. Juhtus ka nii, et mõni sink päris otsa sai.” / Jutustanud Vilma Tasa /

Kadakal ei olnud lauluhäält. Vahel ta siiski jorutas laulda. Kui vihma sadama hakkas, oli ta laulnud: „Vihmasadu uu kostab akna kau- u- u -du.” / Jutustanud Olga Einblau /

Kadakale ei meeldinud, et talle öeldi härra. „Mis härra ma olen. Mina olen peremees. Katsugu igaüks peremees olla!” / Jutustanud Marie Veltmander /

Lõpetuseks

Karl Kadaka poolt lubjatööstuse rajamine Rakkesse ja sellest Baltimaade suurima lubjatööstuse väljaarendamine oli oluline saavutus kohaliku tooraine – paekivi tööstusliku kasutamise laiendamisel.

Karl Kadak oli oma talupojatarkusega võimeline pakkuma majandusliku mõtlemise valdkonnas konkurentsi nii ülikooliharidusega mõisnikele kui kaupmeestele. Eesti maa-rahva seast võrsunud ja koolihariduseta, võib teda pidada Eesti maarahva tarmukuse ja majandusliku mõtlemise musternäiteks.

Talupoeg Kadak tahtis olla kangem mõisnikest;
kaupmees Kadak tahtis olla võrdne gildikaupmeestega;
lubjavabrikant Kadak tahtis saada suurtöösturiks;
rahamees Kadak ei tahtnud kahju kannatada.

Aastakümneid oli toiminud Karl Kadaka äriidee, mis seisnes selles, et võimalikud konkurendid ta lihtsalt ostis üles. Sel moel sai temast üks rikkamaid inimesi Eestis.

Oma eesmärkide saavutamiseks pidi Karl Kadak enda talupoeglikku arusaamist mööda olema hea peremees – ettevõtlik, usin, kokkuhoidlik, õiglane ja heatahtlik nii oma pere kui tööliste suhtes. Nõnda lihtne ja keeruline oligi tema edu valem.

Kui 1930-te aastate majanduskriis haaras ka Rakke lubjavabriku, siis vahetult enne Teist maailmasõda elustus lubjapõletamine taas. 1938. aastal alustas ettevõtja Valentin Kofkin oma isa Andres Kofkini kahe maa-ahju asukohta Rakkesse esimese lubjapõletamise šahtahju ehitamist. Kohalik juudi rahvusest ettevõtja Kofkin võttis kasutusele uue tehnoloogia ning rajas Rakkesse Kadaka lubjavabriku vastu üle tee šahtahjud. Tootmist alustati Kofkini šahtahjudes 1939. aastal.

Arusaadavatel põhjustel ei meeldinud Kadakale võistleja lähedus. Paasi hakkas Kofkin vedama autoga, kuna Kadakaga ei jõutud raudtee kasutamise osas kokkuleppele. Paekivi kallamisel tekkinud kolina pärast käinud nad Kadakaga kohtuski.

Kadaka lubjapõletusahjude võimsus ei suutnud rahuldada kasvava majanduse nõudlust. Saksa okupatsiooni aastatel lubja tootmine Rakkese peaaegu seiskus. 1940. aastal Kadaka ja Kofkini lubjavabrikud natsionaliseeriti ja ühendati Rakke Lubjatehaseks. 1941. aasta juunis alanud sõda vajutas oma pitseri lubjatööstusele Rakkese. Puudusid tööjõud ja küte ning karjäärid oli rüüstatud. Pool Rakke asulat oli 1944. aastal ahervaremeis. Sõda tõmbas kriipsu peale osaihisuses „Silikat” kavandatud uuendustele. Ometi ei jõutud Rakke lubjapõletusahje õhku lasta ning neis alustati taas tööd. Rakke Lubjatehasest kujunes Nõukogude Liidu üks suuremaid lubjatootmisettevõtteid.

Suurimaks lubjatarbijaks Eestis sai taas tootmiskoondis „Silikaat”, loomulikult väljaveetatud uue direktori ja ülejäänud juhtkonnaga. Pärast sõda vajati ehituskive nii linnas kui

maal. Alustati tehase taastamistöödega ning „Silikaat” hakkas 1946. aastal taas toodangut andma.

1990-ndate aastate algul, seoses Eesti iseseisvumisega ning turu kaotamisega Venemaal ja Baltimaades, saabus Rakke lubjatehasesse täielik vaikus. 9. aprillil 1996 jõustus ostu-müügileping, mis sõlmiti 4. aprillil RAS Rakke lubjatehase, Eesti Erastamisagentuuri ja Tallinna aktsiaseltsi „Kivilövi” vahel. „Kivilövi” omandas 100 protsenti lubjatehase aktsiatest ostuhinnaga 3 miljonit krooni, järelmaksuga 10 aastaks, kusjuures ostusummast võis poole tasuda EVP-des. Lepingu sõlmimisel arvestati Rakke valla seisukohta – säilitada võimalikult rohkem töökohti ja et asula keskkonnaseisund ei halveneks. Tehase areng jätkus. Käive ja tootmismahud kasvasid. 1997. aasta kujunes AS Rakke Lubjatehasele edukaks. Kuukäive kasvas viiekordseks. Järgmisel aastal hakati tootma jahvatatud lubjakivi (fillereid). Fillerite tootmine oli tehasele uudne ning tõi endaga kaasa hulga probleeme, ka keskkonnavalaseid. Erinevalt lubja tootmisest kaasneb lubjakivi purustamise ja sõelumisega tolmu eraldumine. Öeldakse küll, et keskkonda eralduv tolm pole tervisele ohtlik, kuid ta saastab ümbrust ja keskkonda. Kui lubjatehase vahetus läheduses elavad inimesed on tehasest kostva müraga kuigivõrd harjunud, siis õhku paiskuv tolm teeb neile muret. Nii tuli mõni aasta tagasi tehase lähedal asuvasse noortekeskuse majja paigaldatud sularahaautomaat, mis tõrkus töötamast, ümber paigutada kaugemale Grossi Toidukaupade kaupluse juurde.

Rakke Lubjatehas on täna osa põhjamaade suurimast lubjatootjast Partek Nordkalk. Nordkalk AS üheks tootmisüksuseks on Rakke Lubjatehas. 2009. aasta majandusandmete põhjal saavutas Nordkalk AS väga hea krediidiinfo reitingu. See on ettevõtetele antav hinnang, mis määratakse majandus-, finants- ja maksekommete koondhindena. Täna töötleb see tehas lubjakivi tööstuse, põllumajanduse ja keskkonna tarbeks. Nordkalk toodab kolme liiki lupja, fillereid, erinevaid lubja- ja dolokivikillustikke, ehituslikke täitematerjale ja põldude lupjamismaterjale.

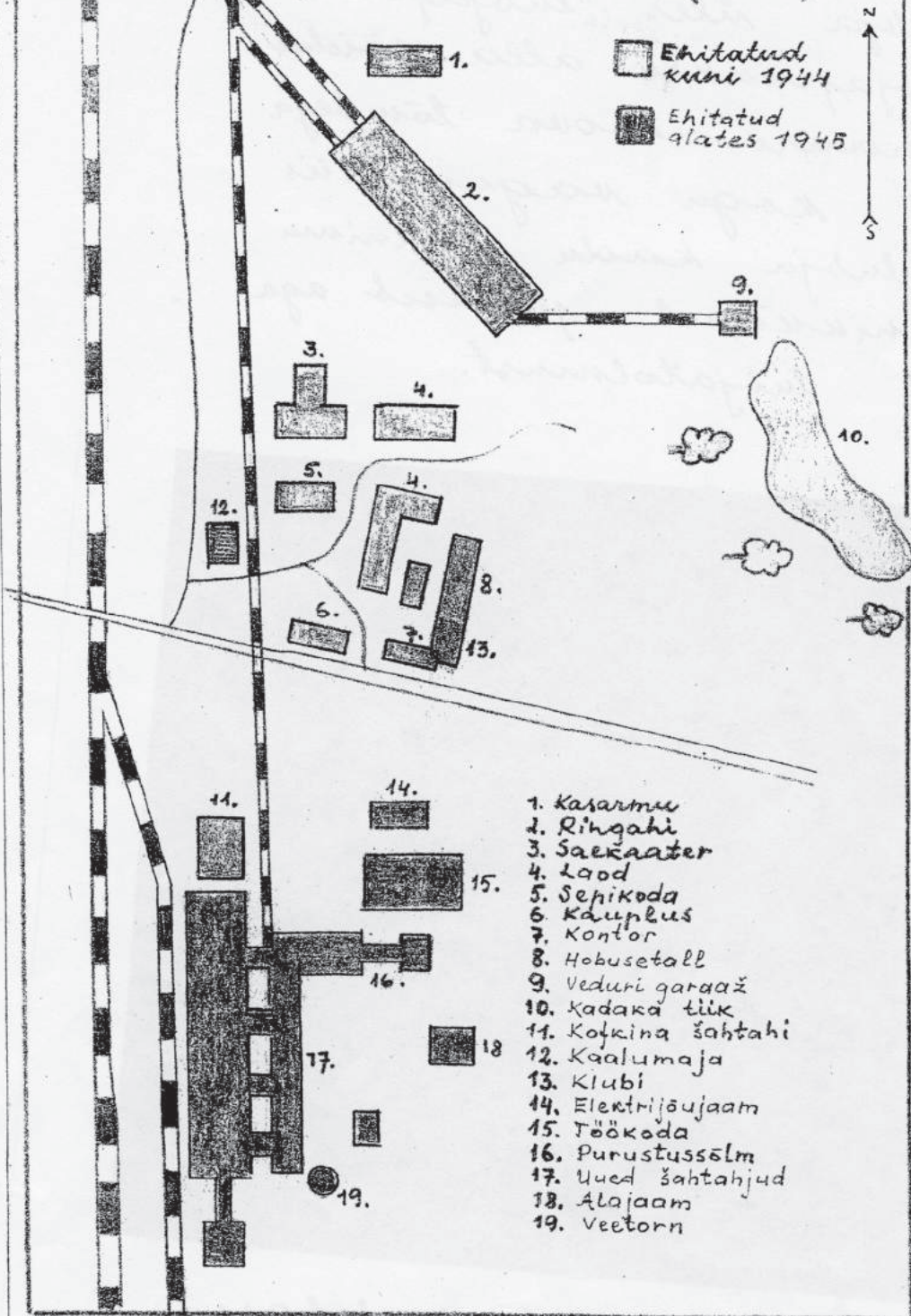
Rakke on rikkaliku kultuurilis-ajaloolise pärandiga piirkond, mille majanduslikule ja kultuuriloolisele arengule andis suure panuse Karl Kadak. Tema ettevõtlikkuse ja ärilise tegevuse tulemusena kujunes Rakke selliseks nagu me teda tänapäeval näeme. Kuuludes Eesti suurtöösturite hulka, oli Karl Kadak samal ajal kohalike seltside toetaja (ainus suur-sponsor).

Usutavasti teavad paljud eestlased Karl Kaddaka nime Rakkese suure punase korstna peal. Juba 1924. aastal ilmunud Vasso Silla raamatus „Rändur Eestis” on esimeseks Rakket iseloomustavaks lauseks: „Rakke jaama lähedal paistab lubjaahju kõrge suitsutoru...”

► Rakke Lubjatehase plaan aastal 1961

Rakke Subjatchas (1961)

Ehitatud
kuni 1944
 Ehitatud
alates 1945

1. Kasarmu
2. Ringahi
3. Saekraater
4. Laod
5. Sepikoda
6. Kauplus
7. Kontor
8. Hobusetall
9. Veduri garaaz
10. Kadaka tiik
11. Kõrkina šahtahi
12. Kaalumaja
13. Klubi
14. Elektrijõujaam
15. Töökoda
16. Purustussoelm
17. Uued šahtahjud
18. Alajaam
19. Veetorn

Kalju-Olev Veskimägi on kasutanud korstent illustreeriva võrdlusena oma raamatus „Nõukogude unelaadne elu. Tsensuur Eesti NSV-s ja tema peremehed.” Autor kirjutab, et tahab seda rasket raamatut alustada kahe optimistliku pildiga, milledest üks on järgmine: „Need praeguseks juba vanainimesed, kes Stalini ajal Rakke jaamast mööda juhtusid sõitma ja õigel ajal õigelt poolt vaguniaknast välja vaatasid, mäletavad enda silme ees avanevat pilti, mis tunnistas võitlust võimu ja vaimu vahel. Võim ei sallinud lubjavabriku korstnat, millel oli omaniku nimi ja korstna ehitamise aasta heledate tellistega sisse laotud.

Mälestussammas täna

Ehitas

K

A

D

D

A

K

1910

Õigemini öeldes – võim sallis korstnat väga, sest talle oli lupja vaja, kuid võim tahtis unustada omaniku nime (s. t. Minevikku) ja tahtis, et ka meie unustaksime selle – unustaksime mineviku. Võim lupjas nime valgeks. Siis tuli vaim (loodus – vihm, tuul, lumi) ja pesi korstna puhtaks. Võim värvis uuesti ja uuesti – kord valgeks, siis punaseks, jälle valgeks, valgeks ja punaseks, aga vaim tegi ikka oma töö. Ja inimesed sõitsid mööda ja muigasid. Lõpuks määris võim nime tõkatmustaks, see jäi pidama kauemaks, kuid mitte igaveseks. Praegu on korsten kaunikesti kirjukiimuline, kuid oma minevikku ei salga. Mis näitab seda, et minevikuga võidelda on raske.”

Uus ja vana Rakke lubjatehas ühel fotol

Korstna väärtuseks hinnati 75 000 krooni. Andmed selle kohta, kui palju korstna ehitamine maksma läks, puuduvad. Kuigi 1975. aasta aprillist alates ringahjud ei tööta, seisab maapinnalt 59 meetri kõrgune esimese ringahju korsten väärikana keset Rakket.

2002. aasta juulis SV Ehituskonsultatsioonide OÜ poolt korstnale tehtud ekspertiisi järgi on selle seisukord hea. Nendepoolsed soovitusel olid: „Vertikaalne pragu korstna seinas ohtu ei kujuta. Kindluse mõttes võiks paigutada kaks täiendavat vitsa. Korstna jala müüritis on suitsuava kohalt lagunenu. Korstnapitsi lahtised kivid vajaksid uuesti ladumist. Korstnaotsa võiks katta metallist katusega. Korstna tehniline seisukord võimaldaks teda tulevikus kasutada sisseehitatud lifti abil vaatlustornina.”

Kohalikud elanikud on korstnaga nii harjunud, et ei pane teda tähelegi. Ometi on see maailmas unikaalne korsten praegu üks Rakke väheseid vaatamisväärsusi. Korsten koos säilinud ringahjude korpuste varemete ning korstnaga samal ajal ehitatud tööliste majaga seal kõrval moodustab omapärase arhitektuurilise ansambli.

Rakke lubjatehase korstna näol püstitas Karl Kadak juba eluajal enesele mälestussamba.

KARL KADAK OLI PEREMEES.

KATSUGU IGAÜKS PEREMEES OLLA!

See on VANA KADAKA soovitus Eesti rahvale.

Kasutatud materjalid

- Eesti Ajalooarhiivi koopiad Karl ja Bruno Kadaka dokumentidest
Eesti Ajalooarhiivi koopiad saadud Aldo Tamme erakogust.
- Ajaleht „Eesti Ekspress” 11 oktoober 2007.
- Eesti Riigiarhiivi koopiad Karl Kadaka perekonna dokumentidest.
- Fotod Rakke Valla Hariduse Seltsi muuseumi kogudest.
- Madis Helme, Eesti kitsarööpmelised raudteed 1896-1996. Tallinn, 1996.
- Ajaleht „Esmaspäev” 1. märts 1993.
- Helmut Joonuks, Lubjapõletamine. 1961. Eesti Rahva Muuseumi Küsimusleht. Vastused 4. 04. 1961, 152 lk)ERM KV 63)
- Helmut Joonuks, Pandivere teedel. Tallinn, 1963.
- Ajaleht „Järva Teataja” 28. detsember 1939.
- Vinni valla leht „Koduvalla sõnumid” 1998.
- Koeru kihelkond. Koostaja R. Stokeby. Koeru, 1934.
- Ajaleht „Kommunismi Koit” 1. september 1960. Koopiad saadud Aldo Tamme vahendusel Saksamaalt.
- Toomas Lehtla, Muistendite vihik. Uurimustöö. Rakke, 1960.
- Tõnu Lehtla, Muistendite vihik. Uurimustöö. Rakke, 1960.
- Ajaleht „Maaleht” 22. juuli 1999.
- Kalju Pohlak, Muistendite vihik. Uurimustöö. Rakke, 1960.
- Ajaleht „Punane Täht” 4. veebruar 1984.
- Ajaleht „Punane Täht” 20. juuli 1974 nr 84.
- Põhijooni majandusliku mõtte ajaloost Eestis XIX sajandil. ER, 1958.
- Pälsoni sovhoosi laualeht „Põllumees” 28. aprill 1989 nr 9.
- Pälsoni sovhoosi laualeht „Põllumees” 14. mai 1989 nr 10.
- Pälsoni sovhoosi laualeht „Põllumees” 27. mai 1989 nr 11.
- Pälsoni sovhoosi laualeht „Põllumees” 28. oktoober 1989 nr 20.
- Pälsoni sovhoosi laualeht „Põllumees” 30. november 1989 nr 22.
- Pälsoni sovhoosi laualeht „Põllumees” 14. detsember 1989 nr 23.
- Pälsoni sovhoosi laualeht „Põllumees” 29. september 1990 nr 17.
- Ajaleht „Päevaleht” 23. detsember 1939.
- „Rakke Infoleht” 21. aprill 1996 nr 21.
- Rakke valla infoleht „Rakke Kaja” mai 1998.
- Ajalehelõike (nimetus teadmata) koopia Eesti Ajaloomuuseumi kogust.
- Heino Ross, Avanduse mõis. 1999.
- 75 aastat Silikaattelliste tootmist Eestis. Koostanud V. Vende ja A. Hermlin. Tallinn, 1985.
- Simuna. Kihelkonna keskus. Koostaja Heino Ross. Väike-Viru, 1996.
- Alo Särg, Lääne-Virumaa mõisad ja mõisnikud. Tallinn, 2007.
- Eino Tomberg, Rakke Lubjatehas XX sajandil. Rakke-Tallinn, 2003.
- Alise Vaasma, Taavi Vaasma, Viru-Jaagupi läbi aegade. Vinni, 2004.
- K. -O. Veskimägi, Nõukogude unelaadne elu. Tsensuur Eesti NSV-s ja tema peremehed. Tallinn, 1996.
- Raely Viirsalu, Külarahvas. Tartu, 2007.
- Ajaleht „Virumaa Teataja” 6. mai 2008.
- Õpilasuuringud: Rakke ajaloo kohta / Kartoteegid Rakke Valla Hariduse Seltsi Muuseumis.